سەرکوتکردنی دیجیتاڵی نەرم: چۆن ژیریی دەستکرد بەکاردەهێنرێت بۆ پتەوکردنی هەژموونی سەرمایەداری.. ڕزگار ئاکرەیی

چاودێری و کۆنتڕۆڵی دیجیتاڵی

کۆمپانیا دیجیتاڵییەکان بە هاوکاری لەگەڵ دەوڵەتە گەورەکان، چاودێری جموجۆڵی تاکەکان دەکەن لە ڕێگەی ئامێرە زیرەکەکان و ئامرازە جۆراوجۆرەکانی پەیوەندی. هەموو چالاکییە دیجیتاڵییەکان، لەوانە کۆبوونەوە داخراوەکانی پارێزراو، لەژێر چاودێری و شیکردنەوەی بەردەوامدان. لە پراکتیکدا، هیچ بەشێکی دیجیتاڵی بەتەواوی پارێزراو نییە. داتاکان بە شێوەیەکی سیستماتیک کۆدەکرێنەوە و پاشان بەکاردەهێنرێن بۆ هەڵسەنگاندن و پۆلێنکردنی تاک و گرووپەکان بەپێی شێوازەکانی هەڵسوکەوت و ئاراستەی ڕۆشنبیری و سیاسییان.
سەرەڕای ئەوەش، چاودێری دیجیتاڵی بۆتە ئامرازێکی سەرەکی بۆ چاودێریکردنی مەیلی فکری و سیاسی بەکارهێنەران، کە کۆمپانیا و حکومەتەکان دەتوانن لە ڕێگەی هەڵمەتی چەواشەکاری ڕێکخراوەوە بەدواداچوونیان بۆ بکەن و بیانکەنە ئامانجیان یان سزای دیجیتاڵی بسەپێنن بەسەریاندا کە کاریگەریان لەسەر ڕای گشتی سنووردار و کەم دەکاتەوە. ئەم ستراتیژانە بەشێوەیەکی سیستماتیک و شاراوە لە دژی ڕێکخراوە کرێکارییەکان، گرووپە چەپەکان و دامەزراوە سەربەخۆکانی مافەکانی مرۆڤ و میدیا جێبەجێ دەکرێن. کۆمپانیا سەرمایەدارەکان و دەوڵەتە گەورەکان ئەلگۆریتمەکان لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و سیستەمەکانی AI بە وردی و سیستماتیک بەکاردەهێنن بۆ سنووردارکردنی گەیشتن بە پۆستە سیاسییە چەپ و پێشکەوتووەکان، هەندێک جار بەبێ پەنابردن بۆ سڕینەوە.
ئەم کردارانە سەرکوتکردنی دیجیتاڵی ئاڵۆزتر و مەترسیدارتر و نادیارتر دەکات، چونکە کەمی تێکەڵبوون لەگەڵ ناوەڕۆکی پێشکەوتوودا کاردانەوەی سروشتی بینەرانە دەردەکەوێت، لە کاتێکدا لە ڕاستیدا ئەنجامی ئەلگۆریتمێکی پێشوەخت داڕێژراو بە ئامانجی

کەمکردنەوەی بینراوی دەبێت. زۆرێک لە توێژینەوەکان دیاردەی پەیوەندیداریان دۆکیۆمێنت کردووە، وەک "بڵقی فلتەر" کە لەلایەن ئەلگۆریتمەکانەوە دروست کراوە بە جیاکردنەوەی بەکارهێنەران لە ناوەڕۆکی سیاسی کە تەحەدای بیروبۆچوونەکانیان دەکات. دزەکردن و بەڵگەنامە ناوخۆییەکانی کۆمپانیاکانی وەک فەیسبووک ستراتیجی بە ئەنقەست بۆ کەمکردنەوەی دەرکەوتنی هەندێک بزووتنەوەی سیاسی و مافەکانی مرۆڤ ئاشکرا دەکەن لە ڕێگەی سنووردارکردنی گەیشتنیان یان ناچالاککردنی ئاگادارکردنەوەکان. ئەم سیاسەتانە تێڕوانینێکی هەڵە لەنێو چالاکوانانـدا دروست دەکەن کە بیروبۆچوونەکانیان ناکاریگەرن یان پەسەند نین، ئەمەش پاڵ بە هەندێکیانەوە دەنێت بەرەو خۆسانسۆرکردن یان ڕێکخستنی گوتارەکانیان. سەیری سەرچاوەکان بکە (1,2,3,4,5).

بێدەسەڵاتکردنی دیجیتاڵی

بێدەسەڵاتکردنی دیجیتاڵی ئامرازێکی نوێ و پێشکەوتووی زاڵبوونی چینایەتییە، کە تیایدا ئەلگۆریتمەکان و AI بەشێوەیەکی سیستماتیک و نادیار بەکاردەهێنرێن، بۆ ماوەیەکی درێژ و لەسەرخۆ، بۆ بڵاوکردنەوەی ئەو ناوەڕۆکانەی کە هەستی بێدەسەڵاتی و وازهێنان بەهێز دەکات، بەتایبەتی لە نێو بەکارهێنەرانی خاوەن ئاراستەی چەپ و پێشکەوتوو. ئەم میکانیزمە شکستی و لاوازی ئەزموونی سۆسیالیستی و ڕێکخراوە چەپەکان گەورەتر دەکات، لە هەمان کاتدا سەرمایەداری وەک سیستەمێکی ئەبەدی و نەبەزێنراو وێنا دەکات، بەم شێوەیە ئەو بیرۆکەیە بەهێز دەکات کە گۆڕان مەحاڵە. تاکگەرایی لەگەڵ چارەسەری تاکەکەسی وەک بەکارهێنان و گەشەپێدانی خود، تاکەکان لە چالاکی سیاسی کۆمەڵ و ڕێکخراو جیا دەکاتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، مشتومڕی ناو ڕێکخراوە چەپەکان بەرەو ململانێی پەراوێز دەچن و گەورە دەکرێن و هەوڵەکان سەرقاڵ دەکەن و توانای بەرگری لاواز دەکەن. کۆمپانیا گەورەکان هەڵسوکەوتی دیجیتاڵی شیدەکەنەوە بۆ ئەوەی بەکارهێنەران و گروپەکان بکەنە ئامانج کە ناوەڕۆکی نائومێدی دروست دەکات و وایان لێدەکات هەستبکەن گۆڕانکاری سۆسیالیستی مەحاڵە یان زۆر قورسە. ئەم سیاسەت و میتۆدانە ڕێکەوت نین بەڵکو ئامرازی زانستی بە ئەنقەست و بە لەباربردن یان لاوازکردنی ڕۆحی گۆڕان و مسۆگەرکردنی مانەوەی سیستەمی سەرمایەداری بەبێ تەحەدای ڕاستەقینە و کاریگەر دیزاین کراون.

دەستگیرکردنی دیجیتاڵی و کوشتنی دیجیتاڵی

دەستگیرکردنی دیجیتاڵی قۆناغێکی مەترسیدارترە لە چاودێری و کۆنتڕۆڵکردن، چونکە لە سنووردارکردنی ناوەڕۆک تێدەپەڕێت بۆ سەپاندنی سنووردارکردنی هەڕەمەکی بەسەر هەژماری تاک و گروپ، هەڵپەساردنی کاتی بۆ ماوەیەکی جیاواز، یان سڕینەوەی هەمیشەیی بەبێ شەفافییەت و ستانداردی ڕوون یان یاسای ناوخۆیی و نێودەوڵەتی بەرگری لە مافەکانی بەکارهێنەران. بیانووی وەک “پێشێلکردنی ستانداردەکانی کۆمەڵگە” یان “هاندانی توندوتیژی” بۆ بێدەنگکردنی ئەو دەنگانە بەکاردەهێنرێن، هەرچەندە ناوەڕۆکی چالاکوانان زۆرجار تاوانەکانی دەوڵەت و کۆمپانیاکانی سەرمایەداری یان پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ دۆکیۆمێنت دەکات. نمونەیەکیش سەرکوتکردنی دیجیتاڵی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانە لە دژی ئەو ناوەڕۆکە فەلەستینیانەی کە تاوانەکانی ئیسرائیل دژ بە خەڵکی مەدەنی تۆمار دەکەن. لە هێرشەکەی ئەم دواییەدا بۆ سەر غەززە، کۆمپانیاکانی وەک فەیسبووک و ئینستاگرام و تویتەر سەدان هەژمار و پۆستیان سڕیەوە و قەدەغەیان کرد کە تاوانەکانی داگیرکاریان تۆمار دەکرد بە تۆمەتی “پێشێلکردنی ستانداردەکانی کۆمەڵگە” یان “هاندانی تیرۆر”. هیومان ڕایتس ووچ لە ساڵی 2023 دا زیاتر لە 1050 حاڵەتی لابردن یان سنوردارکردنی ناوەڕۆکی لایەنگری فەلەستین لە فەیسبووک و ئینستاگرام لە نێوان تشرینی یەکەم و تشرینی دووەمی 2023 تۆمار کردووە. من خۆم بۆ ماوەی مانگێکی تەواو قەدەغە کرام پاش بڵاوکردنەوەی پۆستێکی چەپی فەلەستینی و پەیجی فەیسبووک http://www.facebook.com/SecularFB کە زیاتر لە 200,000 هەواداری هەبوو بەهۆی بڵاوکردنەوەی وتاری ئاشکراکردنی تاوانەکانی داگیرکاری ئیسرائیل داخرا. هەروەها دەزگاکانی ڕاگەیاندنی سەربەخۆی وەک تۆڕی هەواڵی قودس کراونەتە ئامانج بەهۆی سنووردارکردنی پەیوەندیان یان سڕینەوەی هەژمارەکانیان، ئەمەش هەوڵێکی ئاشکرایە بۆ بێدەنگکردنی ئەو دەنگانەی کە پێشێلکارییەکانی دژی خەڵکی فەلەستینی ئاشکرا دەکەن. میدیا و راپۆرتەکانی مافی مرۆڤ هەروەها تیشک دەخەنە سەر دیاردەی “قەدەغەکردنی سێبەر” کە بەهۆیەوە پۆستەکانی لایەنگری فەلەستین بەبێ سڕینەوە سەرکوت دەکرێن، بەتایبەتی ئەوانەی هاشتاگی وەک #FreePalestine یان #IStandWithPalestine تێدایە. سەیری سەرچاوەکان بکە (6,7,8)..

خۆسانسۆری خۆبەخشانە

سەرکوتکردنی دیجیتاڵی و سنووردارکردنی گەیشتن بە پۆستەکان لەگەڵ

دیاردەی “خۆسانسۆری خۆبەخشانە” کە تێیدا تاکەکان و تەنانەت گروپەکانیش دەستدەکەن بە سەپاندنی سنوور بەسەر خۆیاندا، گوتاری سیاسی خۆیان دەگۆڕن یان تەنانەت ناوەرۆکەکەی دەگۆڕن بۆ بابەتە تیۆرییە گشتییەکان و دوورکەوتنەوە لە ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەوخۆ لەگەڵ سەرمایەداری و ڕژێمە دیکتاتۆرەکان، لە ترسی کەمبوونەوەی دەستگیرکردن، قەدەغەکردنی لەکاتی دەستگیرکردنی دیجیتاڵدا. یان کوشتنی دیجیتاڵی لە ڕێگەی داخستنی هەژمارەکان لەلایەن ئەلگۆریتمی AI لەسەر پلاتفۆرمە دیجیتاڵییەکان. ئەم ترسە ئازادی ڕادەربڕین لاواز دەکات و دەبێتە فاکتەرێکی یەکلاکەرەوە لە دووبارە داڕشتنەوە و کۆنتڕۆڵکردنی گوتاری گشتی تەنانەت پێش ئەوەی سنووردارکردنی ڕاستەقینە بسەپێنرێت. ئەمە هەژموونی ئایدیۆلۆژیای سەرمایەداری بەهێز دەکات، بۆشایی بەرگری دیجیتاڵی بچووک دەکاتەوە و ئینتەرنێت دەگۆڕێت بۆ بۆشاییەکی خۆڕێکخستن کە لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی دەسەڵاتە باڵادەستەکاندا هاوتەریب بێت. بۆ نموونە، لە ماوەی ناڕەزایی جەماوەری لە وڵاتانی جۆراوجۆر دژ بە سیاسەتی سەرمایەداری و دیکتاتۆری و بەشێوەیەکی گشتی، لە ئاستێکی جیاوازدا، زۆرێک لە بەکارهێنەران تێبینی ئەوەیان کرد کە پۆستەکانیان وشەکانی وەک مانگرتنی گشتی، نافەرمانی مەدەنی، شۆڕش یان تێکستی ئاشکراکردنی تاوان و پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ نەگەیشتوونەتە بەرچاوی ئاسایی. ئەمە لە کاتی خۆپیشاندانەکانی “هەلەک زەردەکان” لە فەڕەنسا ئاشکرا بوو، کە ڕاپۆرتەکانی میدیا بەڕێگەی سڕینەوە یان سنووردارکردنی ئەو پۆستانەیان دەکرد کە داوای مانگرتنی جەماوەری یان ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەوخۆ لەگەڵ حکومەت دەکەن. لە ئەمەریکا، چالاکوانانی بزووتنەوەی ژیانی ڕەشپێستەکان رایانگەیاند کە ژمارەی ئەو پۆستانە کەمبووەتەوە کە داوای نافەرمانی مەدەنی یان خۆپیشاندانێکی ئاشتیانە دەکەن دژی توندوتیژی پۆلیس، بەتایبەتی لە فەیسبووک و ئینستاگرام. ناڕەزایی هاوشێوە لە چالاکوانانی هیندستان لە کاتی خۆپیشاندانەکانی جوتیارانی ساڵی 2021 دەرکەوت، کە پلاتفۆرمەکان بە بیانووی “پێشێلکردنی یاسا ناوخۆییەکان” پۆستەکانیان لابرد یان هاشتاگی پەیوەندیدار بە خۆپیشاندانەکانی وەک #FarmersProtest بلۆک کرد. ئەمەش وایکرد زۆرێک لە چالاکوانان خۆیان بەدوور بگرن لە بەکارهێنانی دەستەواژەی ئاژاوەگێڕ و گوتاری گشتی بەرەو ناوەڕۆکی کەمتر ڕادیکاڵ و شۆڕشگێڕانە بگۆڕن.
سەیری سەرچاوەکان بکە (9,10,11,12,13).

داڕمانی دیموکراسی لە ڕێگەی ژیریی دەستکردەوە

پاش بەدەستهێنانی کۆنتڕۆڵی عەقڵ و هۆشیاری مرۆڤ لە ڕێگەی دیجیتاڵیزەکردندا، مەسەلەکە چیتر تەنها زیادکردنی قازانجی سەرمایەداری نییە، بەڵکو بۆتە ئامرازێکی سەرەکی بۆ لاوازکردن و تەنانەت لاوازکردنی دیموکراسی بۆرژوازی ڕۆژەیی نەک پشتگیری یان فراوانکردنی تەنانەت لەگەڵ متمانەی سنووردار دا لە زۆربەی وڵاتاندا، بە لەبەرچاوگرتنی ملکەچی بە پارەی سیاسی، یاسای هەڵبژاردنی نادادپەروەرانە کە خزمەت بە بەرژەوەندییە تایبەتەکان دەکات و هۆکارەکانی تر. لەجیاتی پەرەپێدانی بەشداری هۆشیارانەی جەماوەر لە ژیانی سیاسیدا، دیجیتاڵیزەکردن و AI بەکاردەهێنرێن بۆ دووبارە شێوەدان و دەستکاریکردنی ڕای گشتی بەپێی بەرژەوەندییەکانی چینی فەرمانڕەوا، کاریگەری لەسەر هەڵبژاردنەکان، کەمکردنەوەی بۆشایی گفتوگۆی ئازاد و ئاراستەکردنی گوتاری سیاسی و میدیایی بە خزمەتکردنی دەسەڵاتدارانی سەرمایەداری.

کۆنترۆڵی چینایەتی AI مانای ئەوەیە کە ئەم تەکنەلۆژیایە کە گوایە ئامرازێکە بۆ بەهێزکردنی شەفافییەت و دیموکراسی، بەشێوەیەکی کاریگەر بەکاردەهێنرێت بۆ بەرهەمهێنان و پەرەپێدانی ئەو چیرۆکانەی کە سیستەمی سەرمایەداری ئێستا دەپارێزن. شیکردنەوەی داتای گەورە و ئەلگۆریتمی زیرەک بەکاردەهێنرێن بۆ ئاراستەکردنی زانیاری سیاسی بە شێوەیەک کە خزمەت بە دامەزراوەکانی سەرمایەداری، بزووتنەوەی ڕاستڕەو و نیۆفاشیست و دەسەڵاتە دیکتاتۆرییەکان بکات، بەمەش توانای جەماوەر لاواز دەکات بۆ بڕیاردانی سیاسی لەسەر بنەمای هۆشیاری ڕەخنەیی ڕاستەقینە. لە سیستەمی سەرمایەداریدا، AI بە بەهێزکردنی جەماوەر یان بەهێزکردنی بڕیاردانی هۆشیار و شەفاف بەکار ناهێنرێت، بەڵکو وەک ئامرازێک بۆ شێواندنی واقیع، بەرهەمهێنانەوەی پڕوپاگەندە و چالاککردنی زانیاری هەڵەی میدیایی کە جەوهەری دیموکراسی ڕاستەقینە لاواز دەکات لەسەر بنەمای شەفافییەت، دەستگەیشتن بە زانیاری و پلۆرالیزمی فکری و سیاسی.

ئەمە بە ئامانج گرتنی گروپە دیاریکراوەکان بە ناوەڕۆکی گونجاو لەسەر بنەمای هەڵسوکەوتی دیجیتاڵی ئەنجام دەدرێت، دروستکردنی ڕای گشتی دەستکرد کە هەژموونی چینایەتی بەهێز دەکات و جەمسەرگیری سیاسی و کۆمەڵایەتی قووڵتر دەکات. نەک تەنها دەنگدەران هەڵدەخەڵەتێنێت بەڵکو ژینگەی گفتوگۆی سیاسی دەگۆڕێت، ناوەڕۆکی لە دادەماڵێت و پڕی دەکات لە پڕوپاگەندەی خزمەتی سەرمایەداری و بیروڕای ڕاستڕەو.

کاریگەری AI لە دەستکاریکردنی زانیاری تێدەپەڕێت. دەبێتە ئامرازێکی سەرەکی لە بەرهەمهێنانەوەی دەسەڵاتی سیاسی

سەرمایەداری. بە بەکارهێنانی ئەلگۆریتمەکان لە هەڵمەتەکانی هەڵبژاردندا، گونجاندنی پەیامی سیاسی لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی سەرمایە و کاریگەری لەسەر دەنگدەران لە ڕێگەی ئامانجی ورد، پلاتفۆرمەکان کار دەکەن بۆ بێلایەنکردنی دەنگی ئۆپۆزسیۆن و لاوازکردنی بەدیلی چەپ و پێشکەوتنخوازی دیموکراتی. نمونەی ڕوونی دەستێوەردانی ملیاردێری ڕاستڕەو ئیلۆن مەسک لە هەڵبژاردنەکانی 2025 ی ئەڵمانیا لە ڕێگەی پلاتفۆرمی “X” (پێشتر تویتەر) بوو، کە تیایدا ڕاستەوخۆ پشتگیری پارتی راستڕەوی ئەڵتەرناتیف بۆ ئەڵمانیا کرد لە ڕێگەی بڵاوکردنەوەی ناوەڕۆکی AI و دروستکردنی ڕای گشتی و بەهێزکردنی جەمسەرگیری سیاسی لە بەرژەوەندی هێزە ڕاستڕەو و نیۆنازییەکان.
لەم ژینگەیەدا، هەڵبژاردن چیتر ڕەنگدانەوەی ئیرادەی خەڵک ناکات، تەنانەت بە شێوەیەکی ڕێژەیی بەڵکو گۆڕاوە بە گۆڕەپانی ململانێ لە نێوان دەوڵەتە گەورەکان، دەسەڵاتە قۆرخکارەکان و ئۆلیگارشی دارایی، کە ئینتەرنێت و AI وەک ئامرازی زاڵبوونی سیاسی و ئایدۆلۆژی بەکاردەهێنن. ئەمە پلۆرالیزمی سیاسی دەشێوێنێت و میکانیزمی دیموکراسی ڕێژەیی گەندەڵ دەکات، چونکە دەسەڵاتدارەکان یان دەنگی پێشکەوتووخوازەکان لاواز دەکەن یان جەماوەر بەرەو بەدیلی هەڵە پاڵ پێوەدەنێن کە خودی سیستەمی سەرمایەداری بەرهەم دەهێنێتەوە، لەگەڵ زۆرترین گۆڕانکاری ڕووکەشانە.

جێگرەوەکانی چەپ و بەرەی پێشکەوتنخواز و مافەکانی مرۆڤ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەمە:

AI وەک ئامرازێک بۆ ئازادی مافەکانی مرۆڤ

پێویستە AI وەک ئامرازێک بێت بۆ ئازادی و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ، نەک بۆ سنووردارکردن یان پێشێلکردنیان. بۆ بەدەستهێنانی ئەم ئامانجە، دەستپێشخەرییە چەپ و پێشکەوتووخوازەکان کە شەفافییەت، چاودێری و بەکارهێنانی AI کە دادپەروەری و یەکسانی بەرز دەکاتەوە زۆر گرنگن، نەک وەک ئامرازێک لە دەستی ڕژێمە دیکتاتۆرەکان، دەوڵەتە گەورەکان و کۆمپانیاکان بۆ چاودێریکردنی تاکەکان و سەرکوتکردنی ئازادییەکان. پێویستە چوارچێوەی یاسایی نێودەوڵەتی و ناوخۆیی توند دابمەزرێنرێت بۆ بە تاوان ناساندنی بەکارهێنانی AI لە پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ، چ لە ڕێگەی چاودێریکردن، بۆ ئامانجگرتنی نەیاران و چالاکوانان، یان سەپاندنی سانسۆری دیجیتاڵی کە دەبێتە هۆی دەستگیرەکردنی دیجیتاڵی و کوشتن و سنووردارکردنی ئازادی ڕادەربڕین. ئەپڵیکەیشنەکانی AI لە بواری ئاسایش دەبێت لەژێر پێداچوونەوەیەکی دادوەری سەربەخۆدابن، لەگەڵ

رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی بەشداری ل□ ه□س□نگاندنی مەترسییەکانیان بۆ سەر ئازادییەکان. دەبێت تۆڕەکانی هاوپشتی جیهانی چاودێری خراپ بەکارهێنانی AI بکەن، بایکۆتی ئەو کۆمپانیایانە بکەن کە تەکنەلۆژیای چاودێری بە ڕژێمە دیکتاتۆرەکان دەفرۆشن و بیانخەنە لیستی ڕەشەوە.
بۆ دڵنیابوون لەمە، سیستم□کانی AI وەک سەرچاوەیەک دەبێت لە ژێر دەسەڵاتی سەربەخۆ پاڵپشتی بکرێن و پەرەیان پێبدرێت لەوانە کۆمەڵگەی مەدەنی و دامەزراوەکانی مافەکانی مر□ق، ل□ژێر چاودێری دیموکراتیدا کە ڕێگە لە خراپ بەکارهێنانی حکومەت و کۆمپانیا قۆرخکارەکان و ڕژێمە دیکتاتۆرەکان دەگرێت. ئەم جۆرە سیستم□مانە دەتوانرێت بۆ بەهێزکردنی مافەکانی مر□ق ب□کار بهێنرێن لە ڕێگەی ئاشکراکردنی پێشێلکارییەکان، چاودێریکردنی ئەدای حکومەت و شیکردنەوەی داتاکان بۆ ئاشکراکردنی کردارە سەرکوتکەرەکان.
بەهێزکردنی ڕۆڵی رێکخراوەکانی چەپ، پێشکەوتنخواز و مافەکانی مر□ق ل□ چاودێریکردنی بەکارهێنانی AI زۆر گرنگە. دەتوانرێت هاوپەیمانی نێودەوڵەتی دروست بکرێت بۆ فشار خستنە سەر بەکارهێنانی ئەم تەکنەلۆژیایە بۆ پتەوکردنی زاڵبوون و سەرکوتکردنی دیجیتاڵی AI .
هەروەها دەتوانێت وەک ئامرازێکی کاریگەر بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی سانسۆری دیجیتاڵی لە ڕێگەی رەمزاندنی داتا، پەیوەندی پارێزراو بۆ پاراستنی چالاکوانان و بەرهەڵستکاران و چاودێریکردنی چالاکیی□کانی حکومەتە دیکتاتۆرەکان خزمەت بکات. لە هەمان کاتدا، دەبێت هۆشیاری گشتی سەبارەت بە مەترسییەکانی چاودێری و کۆنترۆڵی دیجیتاڵی و ڕێگاکانی بەرەنگاربوونەوە بەرزبکرێتەوە، لە ڕێگەی دەرکردنی یاسای ناوخۆیی و نێودەوڵەتی دژی پێشێلکردنی تایبەتمەندی و دابینکردنی ئامرازی تەکنیکی کە یارمەتی تاکەکان دەدات داتاکانیان بپارێزن و ئازادی ڕادەربڕین لە بۆشایی دیجیتاڵدا دەستەبەر بکەن.

AI بۆ پشتیوانیکردن لە دیموکراسی و بەشداری جەماوەری

زۆر گرنگە AI لە ئامرازێک بگۆڕین کە یارمەتی داخورانی دیموکراسی ڕێژەیی دەدات بۆ ئامرازێک کە بەهێزی دەکات و پەرەی پێدەدات. تەکنەلۆژیا دەبێت جەماوەر بەهێز بکات، بەشداری سیاسی لەسەر بنەمای یەکسانی بەهێز بکات، و شەفافی□ت و دادپەروەری لە پرۆسەی دیموکراسیدا دەستەبەر بکات. AI دەتوانرێت بۆ پەرەپێدانی پلاتفۆرمی پارێزراو و شەفاف بۆ دیالۆگ و دەنگدانی ئەلیکترۆنی بەکار بهێنرێت، کە هاووڵاتیان بتوانن بیروڕای خۆیان دەرب□ن و ڕاستەوخۆ و کاریگەرانە بەشداری بکەن لە بڕیاردان لە هەموو ئاستەکاندا.
هەروەها دەتوانرێت ئامرازەکانی AI پەرە پێبدرێت بۆ شیکردنەوە و

ئاشکراکردنی هەواڵی ساختە و زانیاری نادروست، پاراستنی خەڵک لە هەڵمەتەکان بە مەبەستی لاوازکردنی توانایان بۆ بڕیاردان لەسەر بنەمای ڕاستی. ئەم ئامرازانە دەتوانرێت بەشێوەیەکی فراوان و ئازادانە بەکار بهێنرێن وەک بەشێک لە پرۆژەیەکی فراوانتر بۆ پەرەپێدانی شەفافیەتی میدیا و دژە هەژموونی مۆنۆپۆلی میدیا. ئەمە هەروەها پێویستی بە شەڕکردن هەیە بۆ یاسای نێودەوڵەتی و ناوخۆیی ڕوون کە ڕێگری لە بەکارهێنانی AI دەکات لە دەستکاریکردنی ڕای گشتی، دڵنیابوون لەوەی ئەو زانیاریانەی پێشکەش بە خەڵک دەکرێن دروست، بابەتی و ڕەنگدانەوەی واقیعن بەبێ لایەنگری چینایەتی یان ئایدۆلۆژی.

ڕزگار ئاکرێی
Rezgar Akrawi

ڕزگار ئاکرێی چەپێکی سەربەخۆیە، بایەخ بە چەپ و شۆڕشی تەکنەلۆژیا دەدات، و وەک شارەزا لە پەرەپێدانی سیستەم و حوکمڕانی ئەلیکترۆنی کار دەکات.

بەشێک لە کتێبە بڵاوکراوەک□م ” زیریی دەستکردی سەرمایەداری، بەرەنگاری چەپ و بەدیلی گونجاو ، تەکنەلۆژیا لە خزمەتی سەرمایە یان ئامرازێک بۆ ئازادی؟”، کە پێشتر بۆ چەند زمانێک وەرگێڕدراوە.
بەستەری بەخۆڕایی بۆ پەرتووکەکە:
کوردي:
https://leanpub.com/ai-socialism
زمانەکانی تر:
https://leanpub.com/u/rezgarakrawi
https://www.amazon.com/stores/Rezgar-Akrawi/author/B0DY1BMMXW

سەرچاوەکان:

1. بڵقی پاڵێوگە – ویکیپیدیا
https://en.wikipedia.org/wiki/Filter_bubble
2. جۆناسان ناگلەر و همکاران – چۆن پلاتفۆرمەکانی تەکنەلۆژیا س□وو تەمەنی جەمسەرگیری سیاسی ئەمریکا دەکەن و حکومەت دەتوانێت چی بکات لەو بارەیەوە – بروکینگز

https://www.brookings.edu/articles/how-tech-platforms-fuel-u-s-political-polarization-and-hat-government-can-do-about-it

3. PNAS – گەورەکردنی ئەلگوریتمی سیاسەت لە تویتەر
https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.2025334119

4. Arxiv – لایەنگری گەورەکردنی سیاسی ئەلگۆریتمی تویتەر بۆ تۆ
https://arxiv.org/abs/2411.01852

5. 2021 دزەکردنی فەیسبووک – ویکیپیدیا
https://en.wikipedia.org/wiki/2021_Facebook_leak

6. بەڵێنە شکاوەکانی مێتا: سانسۆری سیستماتیک لەسەر ناوەڕۆکی فەلەستین لە ئینستاگرام و فەیسبووک – هیومان ڕایتس ۆوچ (21)
https://www.hrw.org/report/2023/12/21/metas-broken-promises/systemic-censorship-palestine-content-instagram-and

7. ئایا گەورەکانی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان سانسۆر لەسەر دەنگەکانی لایەنگری فەلەستین دەکەن لە کاتی شەڕی ئیسرائیلدا؟
https://www.aljazeera.com/features/2023/10/24/shadowbanning-are-social-media-giants-censoring-pro-palestine-voices

8. گروپی مافەکانی مر□ق د□□□ت مێتا دەنگە لایەنگرانی فەلەستین لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان دەخنکێنێت
https://www.aljazeera.com/news/2023/12/21/meta-stifling-pro-palestine-voices-on-social-media-hrw

9. بۆچی تویتەر ئەو هەژماررانەی قەدەغە کرد کە پەیوەندیان بە خۆپیشاندانەکانی جوتیارانەوە هەبوو لە هیندستان
https://time.com/5935003/india-farmers-protests-twitter

10. گروپەکانی مافی مەدەنی داوا لە فەیسبووک دەکەن سیستەمی چاودێری ڕەگەزپەرستی چاکبکاتەوە (facebook-moderation-acial-bias-black-lives-matter)
https://www.theguardian.com/technology/2017/jan/18/facebook-moderation-racial-bias-black-lives-matter

11. . هیندستان: تویتەر لەسەر داوای حکومەت هەژماری ناڕەزایی جوتیاران دادەخات – بی بی سی
https://www.bbc.com/news/world-asia-india-55898708

12. چۆن ئێکسی ئێلۆن مەسک بوو بە پەڕەی یەکەمی ڕاستڕەوەکانی جیهان – گاردیان

https://www.theguardian.com/technology/2025/jan/04/elon-musk-x-trump-far-right

13. گروپی فەیسبووکی "هێلەک زەردەکان" کە 350,000 ئەندامی هەیە لە ڕۆژی هەڵبژاردنەکانی ئەوروپا بەستراون https://www.wsws.org/en/articles/2019/05/28/vest-m28.html

---

لالەزاری میلیشیاکان بۆ خەڵک چی دەگەیەنێ؟.. ئاسۆ کمال

ڕدواوی هێرشی میلیشیاکانی یەکێتی بۆسەر میلیشیای لاهور لە لالەزار بۆخەڵک مایەی نیگەرانیە. ئەمە نیگەرانی نیە سەبارەت بە چارەنوسی یەکێک لە میلیشیاکان، کە دوێنێ بەشێک لە هەمان میلیشیاکانی یەکێتی بوە،وە ئەمڕۆ لە مەیدان دەرکراوە. بەڵکو نیگەرانی خەلک لەوەیە کە شەڕی نەبڕاوەی ئەم میلیشیایانە لەپاڵ نەبونی موچە و گوزەراندا دۆخی نائارامی و پەشێوی کۆمەڵایەتی ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر دەکا.

لالەزاری لاهور و هێزەکەی خورشید هەرکی و قەڵاکەی عوزێری، تەنیا چەند نمونەیەکی کەمن لەو سیستمە سیاسی و کۆمەڵایەتیە عەشیرەتی و بنەماڵەییەی یەکێتی و پارتی، کە کۆمەڵگەی مەدەنی کوردستانیان لەم ٣٤ ساڵەی ڕابردوودا گۆڕیوە بە کۆمەڵگەیەکی میلیشیایی. هەربۆیە نیگەرانی لەم ڕوداو و شەڕانەی میلیشیاکان دەبێ خەڵکی کوردستان بەرێت بە بیرکردنەوە لە سەرچاوەی ئەم نیگەرانیانە، وە تێگەیشتنێکی گشتی دروست بکات لەسەر ئەوەی کە ئایا ئایندەی ژیان و ئاسایشی هاوڵاتیان بەرەو کوێ دەچێ لە سایەی ئەم سیستمە سیاسی و کۆمەڵایەتیی□ی کوردستانی کردۆتە مۆڵگە و لالەزاری میلیشیاکان؟

ڕەخنەگرتن لە یەکێتی و پارتی کە ئازادی سیاسی و ئارامی شارەکان پێشێل دەکەن یان دەوری یاسا و دادگا لەبەرچاو ناگرن ، وە یان چەکی ئەمریکی لە شەڕی ناوخۆی میلیشیاکاندا بەکاردەهێنن، ناتوانێ لەسایەی بونی سیستمێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی میلیشیاییدا دەوری هەبێ. ئەمانە هەمووی خۆیان ئاکامی خۆلالێنەدراوی سیستمێکن کە

بنەما و ڕەسا و پێوەرەکانی نەبونی ئازادی و ئارامی و یاسا و دادپەروەریە.

ئەم سیستمە خۆی نمونەکانی لاهور و خورشید و عوزێر دروست دەکا. خودی دەسەڵاتی یەکەتی و پارتی لەسەر بنەمای دروستکردنی هێزی چەکدار بەپێی ناسنامەی عەشیرەت و بنەماڵە لە هەموو شارو شارۆچکەکانی کوردستاندا کارگەی دروستکردن و بەرهەمهێنانەوەی ئەم کەس و هێزانەیە. چ زۆنی سەوز و چ زۆرنی زەرد لە ڕێگەی سیستمێکی سەربازی و ئاسایش و دەزگای نهێنی، زانیاری و پاراستن، بەڕێوەدەبرێت، کە لە کۆی ٥ هاوڵاتیەکی کوردستان یەک هاوڵاتی کراوەتە موچەخۆری سەربازی ئەم دوو حزبە. بودجەی کوردستان بە موچەیەکیش کە حکومەتی عێراق دەینێرێ، زیاتر لە چارەکێکی تەرخانی بەشی سەربازی ئەم سیستمە میلیشیاییە دەکرێ، تا دەسەڵاتی خۆی پێ بپارێزێ. ئەم مۆڵگە سەربازیەی کە بەسەر چەندین یەکەی حزبی و عەشیرەتی و بنەماڵەیی سەربازی تردا دابەش بوە لەگەڵ مۆدێلی پاشایەتی و سولتان ومیرنشینەکانی خەلیجی عەرەبیش بەراورد ناکرێن، کە سیستمی هەرەمی سەرکوتگەرن، جار بەجار کودەتای خێزانیان تیا ڕودەدا. تەنانەت لەگەڵ مۆدێلی سەربازی شەستەکانی سوپای عێراقدا بەراورد ناکرێن کە کودەتایان بەسەر یەکتردا دەکرد، تاکو بەعس توانی دەسەڵاتی دیکتاتۆریەتی خۆی بسەپینێ.

ئەم سیستمە سیاسی و کۆمەڵایەتیە میلیشیاییەی کوردستان ئاڵوزترە. لەگەڵ ئەوەش کە هەموو توخمەکانی سیاسەتی سەربازی و کۆمەڵایەتی دەورانی داگیرکاری ئینگلیزی سەرەتای سەدەی بیست و سی ساڵی سەدام و حکومەتی بەعسی، لە دروستکردنەوەی عەشیرەت و بنەماڵەی چەکدار و میلیشیایی جیاجیا، وەک میراتێکی پیرۆز پاراستوە، وە هەروەها بە تەکنەلۆژیا و چەکی پێشکەوتو و میدیای دیجیتاڵ گەشەی پێداوە. کیشەی مێژوویی ناسیونالیزمی کورد لە عێراقدا ئەوەیە کە جگە لەم سیستمە میلیشیایی و عەشیرەتیە ناتوانێ هیچ مۆدێلێکی تری سیاسی و کۆمەڵایەتی دەسەڵات و بەڕێوەبردن دروست بکا. ئەم ناسیونالیزمە وەک هێزێکی سیاسی لە ڕەحمی بنەماڵە و عەشیرەتی بارزانیەوە لەدایک دەبێ، دواتر لە ڕێگای کۆکردنەوەی هێزی دەرەبەگە کوردە ناڕازیەکانەوە بە ڕیفۆرمی زەوی و پشتیوانی کرانی لە ئاستی نێودەوڵەتیدا بە ڕوبەڕوبونەوە لەگەڵ حکومەتی قاسمدا وەک هێزی سەربازی گەشە دەکا و دواتر باڵی مەکتەبی سیاسی و جەلالی وەک ڕکابەر لەناو پارتیدا بە بنەماڵەی بارزانی دێتە ئارا و لە کۆتاییشدا یەکەتی نیشمانی لەگەڵ فرسەتی شەڕی کەنداو و دواتر ڕوخانی بەعسدا دەبێتە شەریکە دەسەڵاتی بنەماڵەی بارزانی لە کوردستاندا. یەکەتی هەرچەند ڕێگری بەردەم بنەماڵە و عەشیرەتی

بارزانی بوو کە ببێتە دامەزراوەیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی وەک پاشایەتی و میرنیشینی خەلیج یاخود وەک تکریتیەکانی بەعس کە بتوانن بە ئاسانی ئەم سیستمە سیاسی و کۆمەڵایەتیە میلیشیاییە لە هەموو کوردستاندا لەدەوری مەرجەع و سەرۆک و بنەماڵەی بارزانی دروست بکەن. بەڵام یەکیتیش لەسەر هەمان بنەمای سیستمی میلیشیایی و عەشیرەتی دەسەڵاتی لە ناوچەی سەوزدا ڕیک دەخا و لە دوای ڕوخانی بەعسەوە ڕیکەوتنامەی ستراتیژی پەنجا بە پەنجا ئەم سیستمە بەڕیوەدەبەن. بەڵام یەکێتی لە دوای تاڵەبانی ئەو هێزەی لە دەستداوە کە بتوانێ لە ناوچەی سەوزدا وەک حزبی بنەماڵەی تاڵەبانی کۆنترۆڵی سیاسی و ئەمنی و کۆمەڵایەتی بکا. یەکێتی یەکگرتوویی بنەماڵەیی تاڵەبانی لەدەستداوە و بازنەی دەسەڵاتی بنەماڵەیی بە بافل بەرتەسک بۆتەوە، کە جگە لە ئێران و شیعەی عێراق پشتیوانیەکی ستراتیژی نیە. لە کاتیکدا کە بارزانی لە هەوڵی ئەوەدایە کە باڵادەستی خۆی لەناو هەریمی کوردستاندا بسەپینێ باڵەکانی تری ناو یەکێتی هەمیشە خوازیاری سازان و ملدانن بە سەرۆکایەتی بارزانی و شەریک بون لەگەڵیدا. هەربۆیە هەر هێزێکی عەشیرەتی و میلیشیایی ناوچەی سەوز کە دەسەڵات و بودجەی لای بنەماڵەی تاڵەبانی لە مەترسی و کەم بونەوەدا بێت دەبێتە ئامرازێک بە پارتی و بازرانی کە هەرچی زیاتر یەکێتی پێ لاواز بکەن لە ناوچەی سەوزدا.

بنەمای ئابوری ئەم میرنشینە میلیشیایەی کوردستان فاکتەری ئابوری نەوت و گازە، کە دەوری سەرەکی هەیە لە هێشتنەوەی ئەم سیستمە سیاسی و کۆمەڵایەتیەدا کە پارتی و یەکێتی لە دوای ڕوخانی بەعسەوە توانیویانە ڕایگرن. هەم ڕاگرتنی میلیشیاکان و هەم عەشیرەتە چەکدارەکان پشتی بە داهاتی نەوت و گومرگ و هاوکاری ئەمریکا بەستوە. بەڵام هەرکام لەم فاکتەر و بنەما ئابوریانەش ناجێگرن و پشتیان بەستوە بە دۆخی سیاسی عیراق و حکومەتی مەرکەزی عێراق و سیاسەتی ئەمریکا لە ناوچەکە و دەور و دەسەڵاتی ئێران و تورکیا.

لە ئیستادا کە گۆڕانکاری بەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هاتوە و بەردەوامە لە ناجێگری، بەتایبەت دوای شکستی بەرەی مقاوەمەتی ئێران، گۆڕانکاریەکان ڕوو لە کوردستان و دەوری یەکێتی و پارتیش دەکا. بارزانی خەیاڵی وەک سەدام لەدڵدا بەوەی کە بە نەوتی کوردستان دەتوانێ دەسەلاتی بنەماڵەیی بکاتە دەزگایەکی دەوڵەتی و سەربەخۆ بێت، بەڵام ئەم خەیاڵەی لە شکستی ریفراندۆمەکەیدا و لە دادگای پاریسدا بە هەوادا چوو. هەربۆیە پارتی هیچ بەدیلێکی نیە بە بونە تاکە بەدیل و مۆدێلێکی ئابوری کە ببێتە دەسەڵاتێکی سەرتاسەری لە هەرێمی کوردستاندا. لە ئیستادا حزبە دەسەڵاتدارەکانی ناسیونالیزمی کورد ناچارن لەو چوارچیوە سیاسی و

نێودەوڵەتییەی تیایدا کاربکەن. بەرژەوەندییەکانی ئەم حزبانە لە ئاستی لۆکاڵ و ناوچەکانی سەوز و زەرددا لە پاراستنی سیستەمێکی میلیشیایی عەشیرەتی و بنەماڵەییەوە بەڕێوەدەچێ کە لە پێناو پاراستنی ئەم دەسەڵاتە هەرەمیە ولەژێر فشاری دەرەوەدا پێویستیان بە جۆرێک ڕێکەوتنە لە ئاستی کوردستاندا، بەڵام ئەمە نە سیستەمێکی سیاسی جێگیرە نە خاوەنی بەرنامەیەکی دەوڵەتی و ستراتیژیە. هەربۆیە وەک دوو هێزی میلیشیایی ئەوەی دەیانەوێ پاراستنی دەسەڵاتی ئێستایانە و لەم چوارچێوەدا ململانێیان لەسەر دەسەڵات لە ڕێگەی میلیشیا سەربازی و ئەمنی و عەشیرەتییەکانیانەوە درێژە پێدەدەن. هەربۆیە ئەم سیستەمە سیاسی و کۆمەڵایەتییە کە عەشیرەتی و میلیشیاییە خۆی هەڵگری ناجێگیری و نائارامی بەردەوامە. پارتی، کە بنەماڵەی بارزانییە، دەستی باڵای هەیە لەم سیستەمەدا بە حوکمی بەدامودەزگاکردنی عەشیرەتی بارزانی و کۆنترۆڵی پایە ئابوری و ستراتیژییەکانی دەسەڵات لە هەرێمی کوردستاندا و پەیوەندی لەگەڵ تورکیا و ئەمریکادا. یەکیتی، کە بنەماڵەی تاڵەبانی تاکە باڵە، لەم پێشبڕکییەدا لەگەڵ پارتیدا بە ئاسانی دەرناچێ. ئەم تاکە سوارەی یەکێتی، هەرچی زیاتر سەلەفی بەهێزبکەن یان لە پێناو زیادکردنی دەنگەکانیان ڕێگری لە حزبە ڕکابەرەکانیان بکەن وە یاخود تەسفیەی هێزی ناو بنەماڵەکەیان بکەن و تەنانەت سەرچاوە ئابوری و بازرگانی و میلیشیاکان لە ناوچەی سەوزدا قۆرغ بکەن، ئەوەندە زیاتر نائارامی و سەرکوت زیاتر دەکا. ئەوەی لەم نێوەدا زیان دەکا خەڵکی هەژار و کرێکار و فەرمانبەر و موچە خۆری کوردستانە، کە نەک هەر ژیان و گوزەرانی ئێستایان بەرەو خراپتر دەچێ بەڵکو لەسایەی ئەم سیستەمە میلیشیایی و عەشیرەتییەدا هەموو بنەماکان و ئومیدیان بە گەیشتن بە ژیانێکی شایستە و پێشکەوتویان لێ زەوت دەکرێ. هەربۆیە ئەمڕۆ کوردستان پێویستی بەهێزێکی جەماوەری و سیاسییە کە بتوانێ ڕوبەڕوی ئەم سیستەمە سیاسی و کۆمەڵایەتییە بوەستێتەوە و گۆڕانکاری بەسەر سەرجەم ئەم سیستەمەدا بهێنێ.

٢٩ ئابی ٢٠٢٥

تکایە، خاسی مەکەن، با خراپتر نەبێت!..١.. ئاکۆ مارانی

□ ، □ ، □ ، □ ، □ (فۆنێم) یان (ئەلەفۆن)؟

.١

/□/ : □□ d̂1: فۆنێمە، واتای واژەکان دەگۆڕێت و جووتواژەکان لە یەکدی جیادەکاتەوە. لەتەک فۆنێمی /د/ جیاوازی هەیە، پێچەوانەی ئەو بۆچوونەی کە /□/ بە بێژەی ناوچەیی و ئەلەفۆن هەژماری دەکەن، دەیان کردار هەن، کە بە فۆنی [□] گۆدەکرێن و دەیان واژەی دیکەش هەن، کە بە فۆنی [د] گۆدەکرێن، واتە لەنێو ئاخاوتنی هۆرامی هەم فۆنێمی /□/ هەیە و هەم فۆنێمی /د/ هەیە. فۆنێمی /□/ وەک فۆنێمی /د/ هەم لە سەرەتای واژە (ئی □ەس، ئۆ □ەس ، ئی □ەسە، ئا □ەسە، ئوو □ەسە) و هەم لە نێوەندی واژە (ب□یە، با□یە ، گە□□ ، د□□□ ، د□ان) و هەم لە کۆتایی واژە (ئا□ ، ئ□□ ، نمە□) هەیە و دێت.
بەس لە دوو باردا [□] ئەلەفۆنە، ئەویش لەنێو ئاخاوتنی هەندێک گوند [□] وەک ئەلەفۆن دەگۆڕێت بە (ذ : بەرذاخ)، کە لە بنەڕەتدا فۆنەکە [□]یە. بێجگە لەوە، لەنێو ئاخاوتنی هەندێکی دیکە /ت/ بە]□[گۆدەکرێت. لە بنەڕەتدا فۆنێمەکە[ت]. هەڵبەتە ئەویش بەس لە کۆتایی هەندێک واژەی وەک (و□ت ، چنیت ، ز□ڵیت ، خ□□ت ، ش□ت) وەها گۆدەکرێن (و□□ ، چنی□ ، ز□ڵی□ ، خ□□□ ، ش□□). هەر بەو جۆرەی کە لەنێو ئاخاوتنی خەڵکی سلێمانی /د/ بە]ی[گۆدەکرێت (ئەدا | ئەیا، نەیدا |ن□یا، ڕێدا | ڕێیا، …تد)!

نموونە بۆ هەبوونی هەر دوو فۆنێمەکە (/□/ و /د/) لەنێو ئاخاوتنی هۆرامی:
د□□□ : cvcv باوەژن ، د□د□ : cvcv خوشکی گەورە ، دەس :cvc دەست :
□ەس :cvc بەر (ئەم بەر و ئەو بەر)

نموونە: ڕاناوەکان
ئا□ : cvc ئەوی نێر، ئ□□ : cvc ئەمی نێر ، ئا□ە : cvcv ئەوی مێ، ئ□□ە : cvcv ئەمی مێ ، ئا□□ : cvcv ئەوان، ئ□□□ : cvcv ئەمان

نموونە: ناوی گشتی
ئە□ا : cvcv دایک ، با□یە: cvccv دەفری دۆ، نمە□ :ccvc لباد …تد

نموونە: ئاوەڵفرمان

ئـی □ەس : ئەم بەر ، ئۆ □ەس : ئەو بەر …، چـی □ەس : لەم بەر ، چۆ □ەس : لەو بەر ، پی □ەسەرە : بەم بەرڕا ، پۆ □ەسەرە : بەو بەرڕا، چی □ەسەنە : لەم بەردا ، چۆ □ەسەنە : لەو بەرد ، چی □ەسۆ : لەم بەرەوە ، چۆ □ەسۆ : لەو بەرەوە، … تد.

نموونەی هەبوونی هەر دوو فۆنێمەکە /□/ ، /د/ ل□ نێو یەک واژە: ب□ەیـد□ ccvccv ، نە□ەیـد□ cvcvccv ، مە□ەیـد□ cvcvccv ، م□ەیـد□ ccvccv ، م□یەیـــد□ cccvccv ، نە□یەیـــد□cvccvccv ، مە□یەیـــد□ cvccvccv ، ب□یەید□ cccvccv تد.

بێجگە لەوەی کە ئەم واژە بناخەییانە (ئە□ا ، ئا□ ، ئا□ە ، ئ□□ ، ئ□□ە، ئا□□، ئ□□□) هەرگیز و لە هیچ ناوچەیەکی هۆرامان بە [د] گۆناکرێن، ئەو بۆچوونانەش، کە /□/ بە [د] دادەنێن و وەک ئەلەفۆنی گۆڕانی /د/ بۆ [ی] لەنێو ئاخاوتنی سلێمانی لێکدەدەنەوە و هاتنی پیتە بزوێنەکـان لە پێـش و پـاشی [د] بە هۆکاری بە [□] گۆکردنـی لێکدەدەنەوە، نادرووستن، چونکە:

- ئێمە تاکو بۆ ڕابوردوو و بۆ نێوەندی کەسانی گوندنشین و نەخوێندەوار بگەڕێینەوە، کە بنەمایەکە بۆ دەستنیشانکردنی ڕەسەنێتی، زۆرتر گۆکردنی [□] دەبیستین و کەمتربوونی [د] لەنێو ئاخاوتنی هۆرامەکان دەبیسترێت.
- کەم نیـن ئەو واژە هۆرامییـانەی کە پێـش پیتـی [د] پیتـی نەبزوێـن و پـاشی پیتـی بزوێـن هەیە، کەچـی هەر بە [د] گۆدەکرێـن، نمـوونە بوانـد□ccvccv ، شانـد□cvccv ، ک□یـاند□cvcvccv ، ب□یا□ند□cvcvcccv ، پڕچند□ccccv ، قرتند□ccccv ، نەیـد□cvccv ، دڕد□cccv ، بڕد□cccv ، خ□د□cvcv ، د□د□cvcv ، بیند□cvccv ، □یند□cvccv، چند□cccv ، □اچد□ caccv، مەرد□ cvccv…تد، نزیکەی نیوەی کردارە ڕانەبوردوەکان بۆ دوەم کەسی کۆ دەگرێتەوە.
- کەم نین ئەو واژە هۆرامیانەی کە پێش پیتی [□] پیتی نەبزوێن و پاشی پیتی بزوێن هەیە، کەچی هەر بە [□] گۆدەکرێن، نموونە: بەر□□ cvccv، کەر□□cvccv ، بوەر□□ccvccv، □□یەر□□ cvcvccv، ئـار□□ cvccv، بـار□□ cvccv، پـ□ر□ی cccv، مەر□□ cvccv، . .تد، نزیکەی نیوەی کردارە ڕانەبوردوەکان بۆ دوەم کەسی کۆ دەگرێتەوە.
- ڕاستە لە ئێستا و لەنێو نەوەکانی ئێستا زۆرتر زۆربەی [□]ێکان بە [د] گۆدەکەن. بەڵام هۆکاری ئەوەش ڕۆشنە، گۆڕانی

ئاخاوتنی کەسەکانە لەژێر کارایی خوێندن بە عەرەبی، فارسی، کوردی-سەرازنی، یان ژیان و خوێندن و زمانپژانی منداڵی هەرامەکان لە وڵاتان و کیشوەرەکانی ئەورووپا و ئوسترالیا و کەنەدا و ئەمەریکا..تد، کە هەمان دیاردەی نادرووست گۆکردن لەنێو منداڵانی کورمانج و زازاک و سۆران و کەلهوڕ و لەک و لوڕ لە هەندەران بوونی هەیە.

١. /ە/ بەس لەنێو ئاخاوتنی دیالێکتە هەرامییەکان وەک فۆنێم بوونی هەیە.

- جووتەکە واژە minimal pair، ئەکادێمیای کوردی د. وریا عومەر ئەمین.

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن..](#)

[AkoMarani-1Download](#)

سەبارەت بە سروشتی مرۆڤ.. ن. مەکری تەلال.. وەرگێڕانی: یاسین لەتیف

[]

وەرگێڕانی لە عەرەبی بە زیاد کردنەوە (یاسین لەتیف)
دیبەیتی نیوان نەوام چومسکی و میشیل فۆکۆ.
“ئەوەی ئەمە پەی دەبەین سروشتی مرۆڤ بەشێکە لە ستراتیژی دەسەڵات. ئەوە پەدراوەکی زگماکی نییە، بەڵکو بنیاتنانی مێژووییە”. – فۆکۆ

دیبەیتەکە لە سەروبەندی جەنگی ڤێتنامدا ئەنجامدراوە ، هەروەها لە بنەڕەتدا لە مشتومڕێکی تەلەفزیۆنی ساڵی ١٩٧١ لە هۆڵەندا لە نێوان زمانزان و فەیلەسوفی سیاسی نەوام چۆمسکی و فەیلەسوفی فەرەنسی میشێل فۆکۆ سەرچاوەی گرتووە کە فەیلەسوفی هۆڵەندی (فۆنس ئەلدەرز)

بەڕێوەی دەبرد. نۆوام چومسکی بە ئینگلیزی قسەی دەکرد ، بەڵام میشل فۆکۆ بە فەرەنسی . جیاوازی زمان نەبوون بە بەربەست لە بەردەم هەردوو فەیلەسوفەکە .

تەوەری سەرەکی پرسیارەکە سەبارەت بە سروشتی مرۆڤە: ئایا مرۆڤ سروشتێکی جێگیری هەیە و گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و مێژووییەکان تێدەپەڕێنێت، یان بەردەوام لە لایەن بونیادی پێکهاتە مەعریفی و دەسەڵاتەکانەوە وێنا دەکرێت؟

وەڵامی چۆمسکی : پارێزگاری لە بوونی سروشتێکی زگماکی مرۆڤ دەکات، کە بە تایبەتی لە فاکەڵتی زمان و داهێناندا دەردەکەوێت. هەروەها چومسکی پێیوایە بنەما ئەخلاقیەکان گشتگیرن

وەڵامی فۆکۆ : چەمکی جەوهەری جێگیر ڕەتدەکاتەوە و جەخت لەوە دەکاتەوە کە مرۆڤ بوونەوەرێکی مێژووییە کە لەلایەن سیستەمی گوتار و زانین و دەسەڵاتەوە وێنا دەکرێت . بەڵام فۆکۆ پێیوایە بنەما ئەخلاقیەکان ڕێژەیین .

ئەم مشتومڕە بە یەکێک لە گرنگترین بەریەککەوتنە فیکرییەکانی سەدەی بیستەم دادەنرێت، چونکە جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان عەقڵانیزمی ڕەخنەیی ئەمریکی و مێژووگەرایی و بونیادگەری فەرەنسیدا ئاشکرا دەکات.

تەوەرە سەرەکیەکان

1 – لەسەر زمان و داهێنان

چۆمسکی : دەڵێت توانای درووستکردنی ڕستەی بێ وێنە تەنها بە فێربوون یان ژینگە ناتوانرێت ڕوون و شیبکرێتەوە ، بەڵکو پێشگریمانە دەکات کە بونیادێکی دەروونی زگماکیە .

فۆکۆ : وەڵامی دەداتەوە کە ناتوانرێت ئەم بونیادە بە دابڕان لە چوارچێوەی مێژوویی و مەعریفی خۆی تێبگەین.

2 – سەبارەت بە دادپەروەری و سیاسەت .

چۆمسکی: پێداگری لەسەر ئەوە دەکات کە بیرۆکەی دادپەروەری ڕەگ و ڕیشەی لە سروشتی مرۆڤدا هەیە و پێوەرێکە کە دەتوانرێت لە ڕێگەیەوە ڕەخنە لە سیستەمی کۆمەڵایەتی و سیاسی بگیرێت.

فۆکۆ : دەڵێت دادپەروەری بیرۆکەیەکی ئەبەدی نییە، بەڵکو بەرهەمێکی مێژووییە کە پەیوەستە بە پەیوەندییەکانی دەسەڵاتەوە.

3 – سەبارەت بە ئازادی و داهێنانی مرۆڤایەتی .

چۆمسکی: دەڵێت ئازادی لە سروشتی مرۆڤدا هەیە و دەبێت بناغەی پڕۆژەی سیاسی بێت.

فۆکۆ: دەڵێت ئەوەی ئێمە پێی دەڵێین ئازادی، هەمیشە بە گوتارەکانی دەسەڵات دیاری دەکرێت و مرۆڤ لە دەرەوەی ئەو تۆڕانە بوونی نییە.

4 -جیاوازی میتۆد

چۆمسکی : سوود لە زانستی سروشتی و زانستە وردەکان وەردەگرێت، باوەڕی بە بوونی یاسا گەردوونییەکان هەیە لە سروشتی مرۆڤدا .
فۆکۆ : لە شوێنەوارناسی نەسەبەوە (ئارکۆلۆژیای جینالۆژی)سوود وەردەگرێت و دەسەڵات مرۆڤ لە گۆڕینی فۆرمەکانی مێژوویدا دەردەکەوێت کە ملکەچی یاسایەکی جێگیر و جەوهەری نین.
[[ئەنجام]]
مشتومڕەکە "لەسەر سروشتی مرۆڤ" ڕووبەڕووبوونەوەیە لە نێوان دوو جیهانبینی:

▪ ڕوانگەیەکی جەوهەرگەرایی (چۆمسکی)، کە باوەڕی بە بوونی سروشتێکی جێگیر هەیە کە داهێنان و دادپەروەری ڕوون دەکاتەوە.
▪ ڕوانگەیەکی مێژوویی (فۆکۆ)، کە پێیوایە مرۆڤ تەنها لە ڕێگەی گۆڕینی بونیادی گوتارو دەسەڵات پێناسە دەکرێت.

گرنگی کتێبەکە لەوەدایە کە دوو هەڵبژاردەی دژ بەیەکمان دەخاتە ڕوو:

▪ ئایا پێویستمان بە بناغەیەکی هاوبەشی مرۆیی هەیە بۆ بنیادنانی پڕۆژەیەکی ئازادیخوازانە؟
▪ یان هەر هەوڵێک بۆ پێناسەکردنی سروشتی مرۆڤ هیچ نییە تەنها فۆرمێکی نوێی دەسەڵات و مەعریفەیە؟

چۆمسکی باس لە یاخیبوونی مەدەنی، یاسای نێودەوڵەتی، ئیمپریالیزم و ئەو بەهایانە دەکات کە پاڵنەرن بە ململان دژ بە دەسەڵات. لە کاتێکدا فۆکۆ لەدوان لەسەر ئایدیالی چۆمسکی "دادپەروەری ئایدیالیزم" دەدات، جەخت لەوە دەکاتەوە کە ململانێ دەبێ لە ژێر چەتری شەڕدا ئەنجام بدرێت نەک دادپەروەری . [پرۆلیتاریا] شەڕ بە ئەوە دەکات بیباتەوە، نەک لەبەر ئەوەی دادپەروەرە. هەروەها فۆکۆ جەخت لەسەر گرنگیدان بە ڕۆڵی ئەو دامەزراوانە دەکاتەوە کەوا خۆیان وا نیشان دەدەن کە سەربەخۆن لە دەوڵەت، هەرچەندە بە پاراستنی دەوڵەت دروستکراون. نموونەی ئەمەش دەهێنێتەوە: دامەزراوەی پەروەردەیی، دامەزراوەی بانگەواز و خۆشگوزەرانی، دامەزراوەی نوشداری دەروونی.
ئەم گرژییە فەلسەفییە کاریگەریی بەردەوامی مشتومڕەکە لە ئەمڕۆدا ڕوون دەکاتەوە، بەو پێیەی ئەو پرسیارانەی کە وروژاندیان لە باسە فەلسەفی و سیاسییە هاوچەرخەکاندا تا ئێستاش بە زیندووی ماونەتەوە.

زمانی داڕشتنی هەواڵ لە میدیاکاندا.. سەدیق سەعید ڕواندزی

لە هەرێمی کوردستاندا، لە ماوەی سی و چوار ساڵی ڕابردووی دەسەڵاتی کوردی، هیچ هەوڵێك نەدراوە بۆ یەکخستن و بەرجەستەکردنی زمانی فەرمی دەوڵەت، یاخود زمانێکی ستاندارد کە لە نووسین وداڕشتن، وەك زمانی هاوبەش و یەکگرتووی کوردی بەلایەنی کەمەوە لەوبەشەی کوردستان پەیڕەو بکرێت. لەو ڕوانگەیەوە دەبینین کە زمانی داڕشتن و نووسین لە دەزگا ڕاگەیاندنەکان و بڵاوکراوەکانی ئەمەدا، زمانێکی یەك جۆر و یەك شێوە نییە. لە ڕاستیدا یەکخستنی زمان بە پلەی یەکەم ئەرکی حکومەتە کە لە ڕێگەی نێوەندە ئەکادیمییەکان و لە چوارچێوەی پلانی فەرهەنگی کاری لە سەربکات، یاخود چەندین ڕێنمایی و ڕاسپاردە بە مەبەستی یەکخستنی زمانی نووسین و دەربڕین لە ڕاگەیاندنەکاندا دەربکات، بەڵام کاتێ گرنگیدان بە زمان لەپلانی حکومەت نابێت، ئەوا بەرپرسیارێتییەکە دەکەوێتە ئەستۆی دەزگا ڕاگەیاندنەکان کە کار بۆ بە ستانداربوونی زمان بکەن.

مەرج نییە ڕێکخستنی زمان هەرتەنها بە بڕیاری سیاسی بێت، بەڵکو دەتوانرێت لە ڕێگەی نووسینەوە زمانی هاوبەش بێتە کایەوە. شکسپیری نووسەری گەورەی ئینگلیز و جیهان، لە ڕێی بەرهەمەکانییەوە ڕۆڵێکی هەرە گەورەی لە پێشخستن و بە ستانداربوونی زمانی ئینگلیزیدا بینی، یاخود زمانی فەرمی ئێستای فەڕەنسا، لە بنەڕەتدا زمانێکی زۆر لۆکالی و بچووك بوو کە لە خوارووی پاریسەوە، لە ناوچەیەکی جوگرافی زۆربچووك بەکار دەهات، کەچی دواجار بووە زمانی فەرمی وڵات، بەڵام دەزگاکانی ئەمە و بگرە بەشێکی نووسەرانیش، بە هۆی نووسینەکانیانەوە ئەوەندەی تر زمانی کوردی پەرپووتترو وێرانتر

دەكەن، بەو پێيەى كەمترين ياخود هيچ شارەزايەكيان لە سەر زمان و بونيادى ڕێزمان و داڕشتنى ڕستە نييە. ئەمە وێراى نەبوونى زانيارى لە سەرئاماژە و ماناكانى وشە، چونكە مەرج نييە ئەوەى نووسەربێت ياخود چەند كتێبێكى وەرگێڕابێت ئيدى شارەزايى لە هەموو كە لە بەرێكى زماندا هەبێت. لەو سۆنگەيەوە، لە دەزگاكانى ڕاگەياندن، هەواڵ هەرتەنها داڕشتنى ڕستە و چەند دەربڕينێك نييە، بەڵكو گەياندنى ماناو پەيامە. كاتێ بە وردى سەرنج لە زمانى هەواڵ و داڕشتنى هەواڵيش دەدەين لە بەشێكى زۆرى ميدياكاندا، ئەوكات درك بەوە دەكەين كە لە بەرامبەر چ وێرانكارىەكى زمانى كوردى داين.

بە داخەوە بەشێك لە كەناڵەكانى ڕاگەياندن بە بێ لە بەرچاوگرتنى هيچ بنەمايەكى واتايى و زمانەوانى هەواڵ داد□□ژن، بە بێ ئەوەى زانياريى ورديان لە ڕووى ناوەڕۆكى هەواڵەكە و پەيوەندى هەواڵ بە ڕووداو، يان ژينگەى كۆمەڵايەتى و ژيارييەوە هەبێت. ميدياكانى ئێمە، زۆرجار هەڵەى هێندە زەق و نانابەتى و زمانەوانى دەكەن، كە ڕەنگە لە ڕووبەرە كۆمەڵايەتيەكەدا و لە نێو پەيوەندى ميللى و جەماوەريدا، ئەم جۆرە هەڵانە نەكرێن. بۆ نموونە: دەيان جار گوێبيستى ئەوە بوومە كە ڕۆژنامەنووسێك لە ميانەى ڕووماڵى خنكانى هاووڵاتييەكدا، گوتوويەتى:(خۆشبەختانە تەرمى ناوبراو دۆزرايەوە !) ئەم ڕۆژنامەنووسە، بە تێگەيشتنى خۆى بۆيە خۆشحاڵى دەردەبڕێت، چونكە دواجار تەرمەكە دۆزراوەتەوە، واتا ئەوەى لێرەدا بە خ□ي□ى دادێت تەرمەكەيە، نەك ئەوەى مر□ق□ك لەو نێوەندەدا بە داخەوە مردووە و مردنيش ڕووداوێكە، پێويستى بە هاوسۆزيى مرۆيى، دڵتەنگى و هاوبەشى خەم و نيگەرانييەوە هەيە و نابێ مردنى خەڵكى ئاسايى ببێتە جێى دڵخۆشى مر□ق! ياخود دەنووسن:(تەرمى ناوبراو بە مردوويى دۆزرايەوە) تەرم خۆى ئاماژەى ئەوەيە كە مردووە، يەكێك بمرێت هەردەبێ تەرمەكەى بە بێ گيان مابێت، مەگەر كەسى زيندوو تەرمەكەى بە زيندووى لەوێ دەكەوێت؟! ياخود دەپرسن (چۆن ما□□□ ل□ گەڵ گەرما دەكەى؟) ئەوانە وا دەزانن گەرما كاڵايە تا سەودا و ما□□□ى لەگەڵ بكرێت. لە ڕاستيدا گەرما شتێكى بەرجەستەيى نييە تا ما□□□ى ل□گ□□ بكر□ت ! مر□ق ما□□□ ل□گەڵ گەرما ناكات، بەڵكو خۆى لێ دەپارێزى. ئێمە بەشێوەيەكى نا بەرجەستەيى بەرگەرما دەكەوين و هەستى پێ دەكەين، بۆيە دەبێ بپرسين چۆن خۆت لە گەرما دەپارێزى؟ مەگەر لە زستانيش ئەو پرسيارە ناكرێت چۆن خۆت لە سەرما دەپارێزى؟ تا ئێستاش زۆربەى هەرە زۆرى دەزگا ڕاگەياندنەكانى ئێمە، شوناسى كۆمەڵايەتى و پيشەيى چين و توێژەكان لە يەكترى جيا ناكەنەوە، دەنووسن:(چينى قوتابى، چينى مامۆستا، چينى ئافرەتان، چينى پارێزەران و پزيشكان) لە كاتێكدا لە بنەڕەتەوە كۆمەڵگە دوو چينى

هەیە ئەوانیش (چینی پرۆلیتار و چینی سەرمایەدارن) و ئەوانی تر هەموویان توێژن، بۆیە دەبێ بگوترێ توێژی لاوان، خوێنکاران، مامۆستایان، پزیشکان. تەنانەت ئەو کەناڵەشی کە گوایا خۆی پێ یەکەمی بە ڕکابەرە، زۆرجار هەڵەی زمانەوانی و بابەتی وا دەکات، کە ڕاگەیاندنە زۆر لۆکال و ئاساییەکانیش نایکات! بۆ نموونە دەنووسن: (100دۆلاربەرانبەرئەوەندە دینارە) بەرانبەر چ مانایەکی لە و ڕستەیە هەیە ؟ چۆن سەد دۆلار، بەرانبەر ئەوەندە دینارەیە؟ ئایا هەردووکیان بەرانبەر یەکتری ڕادەگرین؟ بەراوردیان دەکەین؟ کێشی قەبارە و پێوانەیان دەکەین؟ بێگومان دراو بەهای هەیە، بۆیە دەبێ بنووسن: (بەهای سەدی دۆلاری ئەمریکی یەکسانە بە سەد هەزاردیناری عێراقی) چونکە پارە، نرخی کاڵاکان دیاری دەکات و خۆی نرخی نییە، بەڵکو بەهای ماددی هەیە . بەشێکی زۆر لە میدیاکان، تا ئێستاش پلەی سەربازی ئەفسەران لە یەکتری دەرناکەن. پلەی ئەفسەرەکە لیوایە، دەنووسن عەمید، عەمیدە دەنووسن عەقید، فەریقە دەنووسن فەریقی یەکەم ! سەیر لەوەدایە ئەم هەڵانە گەلێك جار لە کەناڵە ئاسمانییەکان دەکرێن، کە پەخشیان بۆ ملیۆنان مرۆڤی دەرەوە دەڕوات ! کە ئەمەش لە ڕووی میدیا و زمانی کوردی بە گشتی خەوشێکی گەورەیە. ئەگەر نموونەی تر بێنمەوە، ئەوەندەن ڕەنگە بە وتارێك تەواو نەبن. بە داخەوە کارکردن لە ڕاگەیاندنەکان و پیشەی ڕۆژنامەنووسی بووە بە دیاردە. لە کاتێکدا دەبێ ڕۆژنامەنووس ئینسکلۆپیدیا بێت، بۆ ئەوەی نەکەوێتە ئەو هەڵانەی لە سەوەرە ئاماژەمان پێداون. دەبێ ئەوەندە پاشخانێکی ڕۆشنبیری گەورەی هەبێت، کاتێ سەرنجی پلەی سەربازی ئەفسەرێك دەدات، بزانێت پلەکەی چییە؟ دەبێ نرخ و بێ بەها لە یەکتری جیا بکاتەوە! بزانێت مامۆستا توێژە نەك چین ! ئەمەش ئەرکی دەزگا ڕاگەیاندنەکانە، کە کەسانێکی ڕۆشنبیر، زمانزان، پڕ زانیاریی لە میدیاکاندا بکەنە ڕۆژنامەنووس و پەیامنێر، بۆ ئەوەی لە کاتی ڕووماڵی هەواڵێك نەکەونە هەڵەوە و یان بای ئەوە ڕۆشنبیریی گشتیان هەبێت، بزانن هەواڵ و زمانی هەواڵ چۆن دەگەیەنرێت، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە، گرنگە دەزگا ڕاگەیاندنەکان، زمانزانێکیان هەبێت و وەك فلتەری زمان و داڕشتن، هەواڵ و نووسینەکان، هەڵبسەنگێنێت و لە ڕووی واتاییەوە، لێکدانەوە بۆ داڕشتنی ڕستە و دەربڕینەکان بکات، بەو مانایەی هەر تەنها شێوەی زمانیان لە ڕووی ڕێزمانییەوە بەلاوە جێی مەبەست نەبێت، بەڵکو ناوەڕۆکەکەی چۆن ئاراستە دەکرێت، ئەوەیان گرنگە.

*ئەم بابەتە لەڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە (9485) لە 27/ 8/2025 بڵاوکراوەتەوە.

دەرچوون لە پەیمانی خوداو..
نوسینی / جەمال نوری

لەدایک بوونی مرۆڤێکی پاک لەرەحمی گەردووندا

تابووتی پەیمانی خودا. “تازەترین رۆمانی کوردیە لەم ساڵەدا بلاوکرابێتەوەو بەزمانێکی هیجگار جیاواز لە هەموو ئەو ڕۆمانە کوردیانەی کەلەم سالانەدا بلاوکراونەتەوە. ئەم ڕۆمانە لەلایەن نووسەر سەلاح جەلالەوە نوسراوەو بلاوکراتەوە، کەلەسەر ئاستی زانکۆو ناوەندە ئەکادیمیەکانەوە خوێندنەوەی جدی بۆ کراوەو دەچێتە خانەی ڕۆمانێکی زانستی و تێگەیشتن لە زیرەکی دەستکردو گەڕان و پشکنینی نووسەر لەناو فەزای ئاڵۆزی گەردوون و کەشفکردنی ئەو کائینە ئاڵۆزو رامنەکراوەی کەپێی دەوترێت “مرۆق”. (سەلاح جەلال) وەک نوسەرێکی جدی لەڕێگای کەشفکردنی مرۆڤەوە لەو برسە ئاڵۆزو داخراوانە دەدات کە ئێستاشی لەسەر بێ، هەموو ئەو ژانەرانەی مرۆق کاریی لەسەر کردووە وەک میتۆلۆژیاو ئەفسانەو زانستی فینە مینەلۆژیاو جیهانی میتافیزیک نەیانتوانیوە تەواوی کەدەکانی فەلسەفەی مەرگ و ژیان بکەنەوە، کە سەلاح جەلال لە ڕۆمانی تابووتی پەیمانی خودا دا زۆر بەجوانی کاری لەسەر کردووەو توانیویەتی ئەو گرێ داخراوەیەی مەرگ بکاتەوە کە فەلسەفەکانی دنیای مرۆڤایەتی لە تەمتومان و مەدو جەزردا ن لەگەلیدا. “سەلاح جەلال “گرێ ئەو کوێرەیەی مەرگ لە چرکەساتی مەرگی هابیل بەدەستی قابیل ئاوەلا دەکات و ئازایانە وەک کەسێکی سەرکەش دەست دەبات تەرازووی گەردوون بەدیدگایەکی نوێوە سەنگ و پێوانەی مرۆڤەکان دادەرێژێتەوە بەو مەرجەی مرۆق خۆی بیەوێت بگۆڕێت بەدوایی هەڵوەشانەوەی هاوکێشەی گەردوون یا دیزاینکردنەوەی مرۆق لەناو ئەو بوونەوەرانەی کەلە گەردووندا هەڵدەسوڕێنرێت. بەتایبەت لە جیهانی ئەمڕۆی تەکنەلۆژیاو ژیری دەستکرد کە هۆشمەندی مرۆڤەکان پەراوێز دەخات و جوڵەو ئاراستەکردنی مرۆڤەکان لەقاڵب دەدات. نوسەری ڕۆمانەکە وەک مرۆڤێکی بێئاگا بەهەموو ئەو دیوارو تەنانەی فەزادا رەتدەبێ بۆ چنگ کەوتنی ئەو وەڵامانەی بەدرێژایی مێژووی مرۆڤایەتی بقێ بووە بە مرۆڤەکان .وەک لەناو هەموو دەقێ ئاینە ئاسمانیەکاندا ڕوون نەکراونەتەوەو گەڕان بەدواشیدا لەخانەی تەکفیردا بینراوەتەوە کە

کۆتاییەکانی بۆ مەرگ هاتوە، ئالێرەوەیە نووسەر دەست بۆ مەرگ دەبات تا لە قوڵایی و تێگەیشتنی مەعریفییەوە شیکارو سەلماندن بۆ مەرگ بکات کە لە ئەزەلەوە بۆ شاردنەوەی توانستەکانی مرۆڤ هاتۆتە بوون، هەموو دەقێك، تەنانەت ئەگەر هیچ خوێنەرێکی نەبێت، لە ساتی نووسیندا خوێنەر دەکاتە گریمانە. لە بنچینەدا نووسینی دەق بەبێ گریمانەکردنی خوێنەر مەحاڵە. بەم مانایە، دەق بەبێ خوێنەر بوونی نییە. خوێنەر هەمان «هاوڕێ»یەکە کە گوتاری نووسەر دەخوێنێتەوە. کەواتە، هەموو دەقێك پێشوەخت بۆ یەك هاوڕێ دەنووسرێت، و «هاوڕێیەتی» دەکاتە گریمانە؛ و چونکە نووسەر لە ساتی نووسینی دەقدا نازانێت خوێنەرەکەی کێیە، دوژمنە یا دۆست، فەزیلەتمەندە یا شەڕانگێز، خواپەرستە یا ئاتەئیست، ڕەشپێستە یا سپی پێست و هتد، هاوڕێیەتیی ئەو لەگەڵ خوێنەرەکەی، هاوڕێیەتییەکی ڕاستەقینە و فەزیلەتمەندە. نووسەری هەر دەق، هەر ڕۆمان و شیعرێك، تەنانەت دەقی زانستیش، بە دەربڕینی دێریدا، بانگەوازی «ئەی هاوڕێیانی من» دەکاتە پێشگریمانە، و دەقەکەی بەم بانگەوازە دەست پێ دەکات. لە ڕاستیدا، نووسەر لە هەر ڕستیەکی دەقدا، هاوڕێیەتی بۆ خوێنەرەکانی پێشنیار دەکات. بەڵام، بە باوەڕی دێریدا، هاوڕێیەتیی خوێنەر لەسەر «سوودمەندی» وەستاوە. بەم پێیە، ئەگەر نووسین بانگهێشتکردن بێت بۆ هاوڕێیەتی، کەواتە دەق بەرهەمی شکستی چاوەڕوانیی نووسەرە لە دۆزینەوەی هاوڕێیەکی ڕاستەقینە لە جیهانی دەرەوەدا. [illegible]

[illegible] «[illegible].»* وەك بڵێی کە ئەگەری هاوڕێیەتی پاش غیاب و مەرگی هاوڕێ دێتە دی. ئازاری لەدەستدانی هاوڕێ ئەگەرەکانی هاوڕێیەتی دەکاتەوە. هاوڕێیەتی هاوکات هەڵگری دووری و نزیکی، حزوور و غیاب، جیایی و پێکەوەبوون، و قسەکردن و بێدەنگییە. بەر لە جیایی و لەدەستدانی هاوڕێ، دابڕان دەستی پێکردووە؛ دابڕانێك کە بە ڕێڕەوی قووڵبوونەوەی هاوڕێیەتیدا تێپەڕ دەبێت. حزووری کەسێك بەردەوام دەبێت کە ڕووبەڕووی لەدەستدانی ببینەوە. ئەگەر، مانا و دەرکەوتنی

هاوڕێیەتی هەرگیز بەدی نایەت، مەگەر ئەمەی کە مرۆڤ ڕووبەڕووی، وەك دێریدا دەڵێت، «پرسیارێکی برینتێکەر»، «پرسیارێك دەربارەی برین» ببێتەوە. دێریدا دەڵێت: «هیچ هاوڕێیەتییەك بەبێ ئەگەری برین بوونی نییە.»*** هەموو هاوڕێیەتییەك کۆمەڵێك زەخم و برینی شاراوەیە. * تەنانەت دەتوانین بڵێین کە هەستی خوێندنەوە، هەوڵێکی ناوەکییە بۆ دۆزینەوەی هاوڕێ؛ هاوڕێی نووسەرێك کە، بەبێ ئەوەی کە بزانێت خوێنەرەکەی کێیە، لەگەڵ خوێنەردا هاوڕێیەتی دەکات*
هەرلەبەر ئەمەش نووسەر خۆی نەبەستوەتەوە بە کارەکتەرێکەوە، لەناو رۆمانەکەیدا بەلکو لەلای گرانە رۆڵی کاراکتەر دیاری بکرێت، چون پێی وایە کەسایەتییەکانی ناو رۆمانەکەی لەیەک کەسایەتی و کاراکتەرێکدا وەنا ناکرێ بەلکو پێویستی بە چەندین کاراکتەری جۆراو جۆر هەیە بۆ تەوزیفکردنی رۆلی کاراکتەرەکانی وەک کاراکتەری تەکنەلۆژی و بایەلۆژی و ئاسایی و نیوە مرۆڤ نیوە بونەوەر و تەنانەت جنۆکەو شەیاتینی .بەدیدەکرێت لەم رۆمانەدا ئەمەش بۆ خاڵێکی جیاکەرەوەی ئەم ڕۆمانە دادەنرێت لە رۆمانەکانی تر لە م سالانەی دوایدا کەنوسراون . بەئەوەی لە ئەندێشەو فیکرو مەعریفەی بیرو ئایدیای (سەلاح جەلال)تێبگەین لەرێگای رۆمانەکانیەوە، ئەوا دەبێت خوێنەر پاشخانێکی فیکری و مەعریفی خۆی هەبێ تاوەکو لە دنیاو فەزای نوسینی (سەلاح جەلال) تێبگات بەتایبەتی بۆ تێگەیشتن لە ڕۆمانی (تابوتی پەیمانی خودا) سانا نییە ئەوەی بەر ئەم رۆمانە دەکەوێ بەتەواوی هەزمی ڕۆمانەکە بکات و بگاتە ئەوەی کە بزانێ نوسەری ئەم ڕۆمانە بەدوایی چیدا وێڵەو دەیەوێ لە ڕێگای کام وەلامی پرسێکی کۆینونی و فەلەکی و بونیەوییەوە ئەو پرسیارە بوروژێنێت لەسەرەتاوە هەتەوەکو ئیستاشی لەسەر بێت مرۆڤایەتی نەیتوانیوە وەڵامی ئەو پرسیارە ی نوسەر (سەلاح جەلال)بداتەوە، دەربارەی گەردوون و بوون و ڤەلسەفەی مەرگ و ڕۆژی قیامەت و نوێبوونەوە لەم فەزایەی ئەستاماندا بەئەوەی بەتەواوی لە زمان و ئایدیای نوسەر تێبگەین بۆ نوسینی ئەم رۆمانەی دەبێ خوێنەر ئاگایی هەبێ لەسەر چونێتی و چەندێتی ئەم کۆنەو هەسارەکان و ئەو یاسایەی بەشێوەیەکی تەکافوئی ئەم فەزایەی لێهاتوەتە بوون واتە دەبێ مەعریفەی فەلەکی و جوڵەو سوڕانەوە و کات و شوێن زانستی گەشە و هێڵکاریی و ریازیات تێبگەین، پاشان زانیاریمان هەبێ لەسەر زانستی میتەلۆژیاو ئەفسانەو ڕۆڵی ئایینە ئاسمانییەکان لەسەر هزری مرۆڤ هەموو ئەمانە دەبنە زەخیرەیەکی دەوڵەمەند بۆ تێگەیشتنمان لە ڕۆمانی پەیمانی تابووتی خودا و فیکرو مەعریفەی پشتی ئەم ڕۆمانە تێبگەین سەلاح جەلال لەم ڕۆمانەیدا دەیەوێ پێمان بڵێت بەهۆی ئەم هەموو کێشمەکێش و ململانێ خوێناویانەی بەناوی دینەوە ئەنجام دراوە هیچ کام لەو

کەسانەی شوێن کەوتەی ئاینە کان بوون. بەڕاستی بەدوای خودادا نەگەڕاون ، بۆیە نوسەر دەیەوێت بڵێت: مرۆفایەتی تائێستا بەدوای خـودادا نەگەڕاوە، خۆ ئەگەر بیەوێ بەدوای خـودادا بگەڕێ دەبێـت بێتەوە سەر (زەردەشت و ئاهورام) کە مر□ق ل□وێدا لەهەموو بوون و کەینـونەی خۆی تێـدەگات کە کتلەیەکە لەوگەردو گەردیلە هەوایـی و خۆڵی و ئاگریی و ئاوەوە هاتۆتە بوون ڕۆمانی پەیمانی تابووتی خوددا کەلە مێژە بەشەریەت وێڵە بەدوایی ئەو تابووتەدا کە پەیمانی خـودای تێـدایە. بەتـایبەت جولەکەکـان بەجـدی وێڵـن بەدوای ئەم تابووتەدا، وە تەنانەت ئاینزاکانی تریش دەستیان بە سوچێکی ئەم تـابووتەوە گرتـوە تەنهـا کـورد نەبێـت کەوەک کۆلارەیەک بەدەوری تابووتەکەوەیە کۆلارەیەکە لەوێدا بەڵام خۆشبەختن کە دەستیان بە تابووتەکەوە نیە و توشی تاعوونی دەسەڵات و هێز و شەڕ نەبوون ل□ ب□ر□ئ□وەی ئەو تابووتە تەنیا تاعوونە، سەلاح جەلال لە میانەی ئەم ڕۆمانەدا ئەوە ئاشکرا دەکات کە کۆمەڵگای مر□قایەتی توشی کێشەیەکی گەورە بۆتەوە کە بەدەستی خۆی بۆتە هۆی بێ دەسەلاتکردنی خودی مر□ق. ب□هۆی ئەو زیرەکی دەستکردەوە کە رۆبۆتەکان هەیانە و جێگای مر□ق د□گـرنەوە بە جـورێک کەئیتـر شتێـک نـامێنێ بۆ مـر□ق خ□ی تیـا بدۆزێتەوە، تەنیا ئەو مر□ق□ پاک و میهرەبانانە نەبێت کەدوورن لە رق و کینەو پیسی ،درووست بوونی مر□ق□کی واش کاتێک ئەبێت کە دنیا زۆر شەڕ و ناخۆش بێت و ئەو مر□ق□ ل□و ناخۆشیەوە هیوا و بریاری راست و جوان بدات و خۆی رووناکی بدۆزێتەوە و کامڵ بێت. لە کۆتایی رۆمـانەکەدا.کە جەمـاعەتی سـەر هەسارەکەو جەمـاعەتی ئۆراپلان کە چاودێری ئەکەن و بەدوای ئەو رۆحە پاکەوەن بەدوای ئەو فۆتۆناتەوەن کە درووست بێت بەو ئومێدەوەن کە مر□ق□کی وا درووست بێت . ئەوەی مایەی گرنگی پێدانە نوسەر لەم رۆمانەدا بەجوانی ڕۆڵی کورو خاک و نیشتمانەکەشی بەجوانی وێناکردوە و پێمان دەڵێ:- کورد هەرگیز نا بێتەوە بە کۆلارە چونکە ئەو رەحمەی کە چوار پارچەی کوردستانە و مر□قـی لێ زاوە..رەحمێکە کە مر□ق□کـی جـوان و پـاک و رۆح بەرز ئەهێنێتە ژیانەوە کە زۆر یەکتـر قبـوڵکردنی تیـایە و فـرە رەنگە بوەتە ریچواڵێک کە مر□قایەتی تیایدا پاک ئەبێتەوە نەک پیس.

لەپاشکۆی ئەدەب و هونەری رۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە 9486 لە رۆژی 18/8/2025دا ب□ڵاوب□ت□و□.

سەرە.. پشکۆ ناکام

[ئەگەر حاکمەکی عەسکەریت خستە سەرووی
دەسەڵاتەک بە ئەوەی حوکمی بیابانەکی گەورە
بکا لە چەن ساڵەکا بە زەحمەت " لم " ئەدەزیتەوە.
،، میلتن فریدمان ،،]

....نە زەعیم صدیق مردوە و نە تراجیدیای شەست و سە تەواو بوە ، شەست و سە زەعیم صدیق لە حامییەی سلێمانی و بە فەرمانی بەعس دەیان کورد لەبەر ئەوەی دژی دەسەڵات بوون گوللە باران کران ، لە ئابی ئەمسالیش [ئابی پێ لە نەهامەتی هەر لە شانزەوە تا سی و یەک..] بە دەیان گەنجی کورد نەک هەر گوللەباران بەڵکو بە دەبابە و تۆپ و هاوەن و درۆین و ..هتد.. ئاگرباران کران ، شەست و سە بەعس کردی و ئەمسالیش سوسیال دیموکراتەکانی کوردستان.. زەعیم صدیق چۆن دبابەیەکی خستە باو شارەوە بەڵام هیچ شوێنەکیان بەردومان نەکرد ، بەڵام دەبابەکانی ئاب لە یەک گەڕەک بە تەواوەتی دەست پارێزیان نەکرد ، زەعیم صدیق " نەیار"ەکانی خۆی و بەعسی بردە حامیە و لەوێ گوللە باران کران بەڵام سوپا و زەعیمەکەی ئاب " لالەزار "یان گەڕەی بە حامیە و وێرانیان کرد!! تەنانەت سوپاکەی ئاب هەر هەمان جل و بەرگی مەغاویریان لەبەرابوو وەک زۆربەی سوپاکەی زەعیم صدیق کە خەڵکی سلێمانی تاڵترین یادەوەریان لە گەڵیا هەیە هەر لە شەست و سەوە تا ئابی ئەمسالە و فیلمەکەش هەر بەردەوام ئەبێت..
لە زیندوو بوونەوەی زەعیم صدیق دوو کەپیمان بینی کە سەلماندنە بە زیدوو بوونی کولتوری بەعس لای هەر جلی مەغاویر لەبەرەک :
یەکەمیان لە ڤیدیۆیەکی " حسن علی مجید " کە بە شەق بەربەتە چۆن دەڵەکی شیعەی نیوە ڕووت و جوانیان پێ ئەیا لەگەڵ ڤیدیۆیەکی " قارەمان"!!ەکی سوپاکەی ئاب کە بەشەق لە کەللەی کەمێڕەک دیلی نیوە ڕووتی سەر بە لالەزار ئەیا لەگەڵ چەن جوانەک کە دیارە دەرسەکی گرنگی پەروەردەیانە…
دووەمیان بەعس و زەعیم صدیقەکان بە نەیارەکانی خۆیان ئەووت تیرۆریست ،سوپاکەی ئابیش لە ژێر ناوی دژە تیرۆر بە زیاتر لە دە هەزار چەکدار پەلاماری لالەزاریان یاوە ، واتا قوربانیەکانی شەست و سە و ئەوەی ئەمسالە لەدیدی هەردوو دەسەڵاتی ئەوسا و ئێستای سلێمانی یەکەکە کە ئەگەر لەگەڵما نەبیت تیرۆریستی و ئەتەوە لەناوم بەریت !!…ڕەنگە جگە لە زیانی ئەخلاقی و ئینسانی و ویژدانی

کە لە سوپاکەی ئاب کەوتبێ زیانێکی ئابووریش بەر زەعامەتەکەیان کەوتبێ ئ□و□یش ئەوەیە کە ئەبێ بەشێک لە داهاتەکەی ” باشماخ ” دانێن بۆ چاکردنەوی ماڵ و موڵکی ئەو خەڵکانەی زەرەریان پێگەیشتوە بەڵام لەوانەیە دروستکردنی پرۆژەیەکی [شوققە] نیشتەجێ بوون لەسەر ئەرزەکەی لالەزار ئەو گرفتەیان بۆ چارەسەر بکا ، ئەم بەراورد کردنە بۆ ئایندەش ئەبێ چونکە لیستی زەعیم ناو ترو تیایەو لالەزاری تریشی تیایە کە هەریەکەیان لە ” سەرەیا ” وەستاوە…

جۆزێف هاریس بچووکترین ئەندامی مێنسایە.. رەزا شوان

(جۆزێف دەیڤید هاریس) کە کوڕێکی بەریتانی تەمەن دوو ساڵە، بوو بە بچووکترین ئەندامی (مێنسا). مێنسا گەورەترین و دێریترین کۆمەڵەیە لە جیهاندا، کە تایبەتە بۆ ئەو کەسانەی کە ئاستی زیرەکیان زۆر بەرزە.

بەپێی هەواڵێکی ڕۆژنامەی نیویۆرک پۆست، لەم کۆمەڵەیەدا، تاکێک دەبێت بە ئەندام کە ئاستی زیرەکی لانیکەم (١٣٢) نومرە بێت و لە (٢%)ی سەرەوەی ئەو کەسانەدا بێت، کە شایستەی پەیوەندیکردن بێت بەو یانە نوخبەیەوە.

دایک و باوکی جۆزێف، دکتۆر رۆز و دکتۆر دەیڤید هاریس – بێرتێل، هەردووکیان لە زانکۆی (سانت ئەندرۆس) مامۆستان و تەمەنیان (٤٠ سا□□). ب□پ□یاریانداوە ئاستی زیرەکی وردی کوڕەکەیان ئاشکرا نەکەن.

دایک و باوکی جۆزێف، هەر زوو هەستیان بەوە کرد، کە کوڕەکەیان ڕەنگە پێویستی بە زیاتر لە ژینگەیەکی ئاسایی منداڵی هەبێت، بۆ پەرەپێدانی تواناکانی. پەیوەندیان بە مێنساوە کرد، بۆ ئەوەی داوای یارمەتی بۆ کوڕەکەیان بکەن، کە دەیانزانی “بەهرەمەندیی ناوازەی هەیە”.

دەوترێت جۆزێف، هەر لە دایکبوونییەوە، هەمیشە ل□ پێش

تەمەنی خۆیەوە بووە.
هەمیشەش دەیەوێت زیاتر فێربێت. رووب□ووبوونە و بەرۆگیرییەکانی خۆشدەوێت.

جۆزێف هاریس بچووکترین منداڵە، کە لە تەمەنی دوو ساڵیدا، پەیوەندی بە مێنساوە کرد و دوای سەرکەوتن لە تاقیکردنەوەکان، لە رۆژی (٢٣/ نۆڤەمبەر/ ٢٠٢١) بە فەرمی بوو بە بچووکترین ئەندامی مێنسا و ژمارەیەکی پێوانەی□ی نوێی وەک بچووکترین ئەندامی مێنسای بەدەستهێنا. لە تۆماری (گینس) بۆ ریکۆردی جیهانی تۆمارکرا.
مێنسا سەرچاوەیەکی گرنگ بوو بۆ جۆزێف. کارلێکی ک□م□ایەتی لەگەڵ منداڵە بەتواناکانی دیکەدا بۆ داب□ین دەکرد، هەروەها هاندانی هزریشی بۆ داب□ین دەکرد.
تاکەکان دەبێت توانای زانستیی ناوازەیان، لە کۆمەڵێک لە بوارە هزرییەکاندا نیشان بدەن، وەک تێگەیشتن لە زمان و چارەسەرکردنی کێشەکان، بۆ ئەوەی شایستەی ئەندامێتی مێنسا ب□ن.
دایک و باوکی سەربەرزی جۆزێف، رۆز و دەیڤید هاریس، هیوادارن کە جۆزێف لەگەڵ گەورەبوونی تەمەنیدا، بە شانازییەوە ئاوڕێک لەم دەستکەوتەی بداتو□.
رۆزی دایکی جۆزێف، لە لێدوانێکیدا بۆ ڕیکۆردی جیهانی گینس، دەڵێت:"ئەمە شەرەفێکی نائاساییە و هەموو شانازییەکە بۆ ئەو دەچێت".
جگە لەوەی کە خێزانەکەی شانازی پێوە دەکەن، ئەندامێتی جۆزێف دەرفەتێکی ناوازەی پێدەبەخشێت، کە لەنێو هاوتەمەنەکانیدا بێت، کە سۆز و کنجکاوی هزرییەکەی بەرز دەنرخێنن.
دایکی زۆر باسی لە "کوڕە بچووکە بەهرەمەندە نائاساییەکەی" کرد، هەروەها ئاماژەی بەوەدا، کە جۆزێف بۆ یەکەمجار لە تەمەنی (٥) هەفتەیدا خلبۆوە و لە تەمەنی (٧) مانگیدا، یەکەم قسەی خۆی وت. لە تەمەنی ساڵ و نیوێکیشدا، بە دەنگێکی بەرز یەکەم کتێبی خۆی خوێندو□.
دەتوانێت بۆ ماوەی (١٠) خولەک بە دەنگی بەرز بخوێنێتەوە. دەشتوانێت لە یەک کاتدا، بۆ پێشەوە و بۆ دواوە، لە (١-وە تا - ١٠٠) بژمێرێت. لە تەمەنی دوو ساڵ و نیویشدا، بە پێنج زمانی جیاواز، تا ژمارە (١٠٠) ی دەژمارد.
جۆزێف ئارەزووی وێنەکێشانیشی هەیە. سەرسامی گوێگرتن و

ژەنینی موزیکە. لەم دوایانەدا، فێری ژەنینی پیانۆ بووە. یاریی شەترەج دەکات. ئەلفوبێی یۆنانی دەخوێنێت و فێری کۆدی مۆرس بووە. هەروەها شارەزایی لە فێربوونی زمانی نوێ و لە بەکارh□نانی بیرکاری و لە چێشت لێنان هەیە. یاریی هەڵدانی کۆلارە دەکات. زۆریش نەرم و نیان و سۆزدار و میهرەبان و خۆشەویستە. حەزی لە هاوبەشیکردنی یارییەکانە لەگەڵ منداڵانی دیکەدا. کجکۆڵە و ئیرادەیەکی بەهێزی هەیە و متمانە و بڕوای بە تواناکانی خۆی هەیە و پشت بە خۆی دەبەستێت.
رۆزی دایکی دەڵێت:" زۆر شانازی بە جۆزێفەوە دەکەم. کەسێکی نایاب و راستەقینەیە و دڵێ گەورەیە و رووخۆشە و هەستێکی نوکتەیی نایابی هەیە".

(*) بۆ ئەم نووسینە، سوودم لە چەندین سایتی ئینگلیزی وەرگرتووە.
نەرویج: ٢٠٢٥

ونبونی تۆ و هاتنی جەنگ و شتی تر.. نەوزاد بەندی

خۆت وون کرد ..ئازیز!
من هێشتا وا ئەزانم چاوشارکێیە..
ئەڵێم له پڕ دەرئەکەوێتەوە،
ئەڵێ بۆچی بۆم نەگەڕای؟
بۆچی نەتپرسی لە کوێیە؟

ئەمووت : لە پڕا دێت و
ئەڵێ کامێرای شاراوە بوو ..
ئەو هەموو ڕۆژ و شەو و مانگە ،
لە کۆتایی کۆڵانەکان ..
لە پەڕاوێزی لاپەڕەکان ..
لە قاوەخانەیەکی چۆڵی مەسنجەر،

وەک ئەوەی ڕەیحانە،
چاوم کراوە بوو ..
ئەمووت هەر ئێستا نا ،
تاوێکی تر دێت و
لە پشتەوە چاوم ئەگرێ ..
ئەڵێ چۆنە زیندوویت؟
ئەمووت بە بێ من ئەمرێ ..
هەر نەهاتی .. نە ..

دڵخۆش بووم، ووتم :
ئێستا لە کەناراوێکی ئەوروپا
لەگەڵ نەورەسێکا
مشت و مڕیانە ..
ووتم : قەینا .. کە هاتەوە،
هەموو شتێکی بۆ باس ئەکەم ..
باسی میللەتێ،
هەموو کاتێ مەوسیمی
کوشت و بڕیانە ..
نەهاتیتەوە .. نە ..
بەڵام من واز لە نیازپاکیی ناهێنم ،
ئەڵێم ئێستا لەگەڵ زنجیرەیەکی فارسی
لەگەڵ موحسین چاوەشی
سەرقاڵی گریانە

من قەیناکا ..
بەڵام کە تۆ ڕۆیشتی،
کوپێ قاوە تەنیایی ڕشتی ..
من قەیناکا ..
بەڵام کە تۆ وون بووی،
کز□ بای وەشت،
خێڵێک لە گەرما، کوشتی ..
من قەیناکا ،
هەر چۆنێ بێ خۆم ئەخڵ□ تێنم ،
ئەڵێم دێتەوە ..
بەڵام کە دیار نەمای ،
یەکێک لە دوو کورسی مێزەکە،
شکا پشتی ..

من قەینا کا ….

جەنگ دێتەوە و ..
وەک شێرپەنجە،
هەموو شوێنێ ئەگرێتەوە ..
هەرچی میمۆریمان هەیە ئەیسڕێتەوە ..
ئەو چەند کۆپلەیە ئەنوسم،
بۆ ئەوەی ئەگەر جەردەکان نەیانکوشتی ، ڕۆژێ به ڕێکەوت بێنە لات ..
چیرۆکێکت بیر بێتەوە ..
مەڵێ ئەی تۆ …!

من لەیەکەم خولی یاری برا کوژیی،
ناوبژیوان به کارتی سوور ،
وا کوشتمی،
یەک پارچەم کۆنەکرێتەوە ..
مەڵێ ئەی تۆ …
مەڵێ .. ئازیز ..

کاتژمێر و مۆبایلەکانتان بخەنە سەر کاتی جەنگ ..
من لەناو جۆرەها هێزی
ئاڵودە به بۆنی نەوت و گاز و دۆلار ..
هەناسەیەکی سارد هەڵئەمژم ..
سارد وەکو تۆ ..
ئەڵێم ئەبێ ،
لە چ پەنایەکا خۆتت حەشار دابێ ئەمڕۆ ..
وەک مناڵێ لەناو بازاڕ،
له دایک و باوکی وون بووبێ..
هەواڵت له پۆستاڵیش ئەپرسم ..
زەوی لە ئێمە نائومێد ..
سەیرێکی ئاسمان ئەکات و ..
داوای بارانێکی ڕەحمەت،
ئەخاتە سەر مێزەکەی و ..
ئەڵێ تکایه .. بە پەللە ..
کوللە و گوللە و خۆڵ ئەبارن ..
لە دار و پەردوویەکەوە،
گوێم لە هۆمایۆنە ئەڵێ :
(چرا رفتی چرا، من بی قرارم)
وەکو ئەویش

بە دواتا بگەڕێ، ئازیز ..

گرنگ نییە بتبینمەوە ،
یان نا ..هەرگیز ..
گرنگ ئەوەیە فیشەک
ووشەی نهێنی دەروازەی
دەی تۆ نەدۆزیتەوە ..
گرنگ ئەوەیە تۆ نەمریت ..
مەڕۆ ئەی تۆ ..
مەڕۆ ئازیز..
من له مێژە …..

غەزەلی ژمارە ١٩/لەدیوانی حافزی شیرازی.. وەرگێڕانی لەفارسییەوە شەهلا نوری

ئەی بای سەحەری
ئارامگای یار لەکوێیە؟
مەنزڵی ئەو مانگە عاشق کوژه عەییارە لە کوێیە؟
شەو تاریکە و
وادی ئەیمەن ڕێگەمە
ئاگری توور کوا ، وادەی دیدار لەکوێیە؟
هەر کەسێک هاتە دونیاوە
نەخشی وێرانی هەیە
لە خەرابات بپرسە
کە هوشیار لەکوێیە؟
ئەو کەسە ئەهلی موژدەیە
بە ئاماژە دزانە ،
ڕاز زۆرە و مەحرەمی نەهێنی لەکوێیە؟
هەر چەی موویەکم بە داوت هەزاران کارە
ئێمە لە کوێین و

مەلامەتگەری بێکار لەکوێیە؟
دووبارە بپرسە لە
زوڵفی گرێگرێ
کە ئەم دڵی غەمزەدە ، سەرگەشتە و گرفتارە لەکوێیە؟
ئەقڵ دێوانە بوو
ئەو زنجیرەی مشکینە کوا؟
دڵ تۆراوە ، گۆشەی گرتوە
ئەبرۆی دڵدار لەکوێیە؟
ساقی و موتریب و مەی
هەموو ئامادەن
بەڵام ژین بێ یار جێگر نابێ یار لەکوێیە؟
حافز بە بای خەزان لەنێو باخی ڕۆژگار مەرنجێ
بیرێ ماقووڵ بفەرموو
گوڵێ بێ خار لەکوێیە ؟

غەزەلی ژمارە ١٩
لە دیوانی حافزی شیرازی
وەرگێڕانی لەفارسی□وە شەهلا نوری